

ПИСМА СА СЕЛА

ДРУГО ПИСМО

Драги Пријатељу,

Нерасположен сам. Имао сам ту неки дан један губитак: изгубио сам једног важног пријатеља. То је био мој стари слуга, Никола. Еј, да ли знаш какав је то човек био!

Не могу срцу одолети, морам ти ово писмо о њему писати! И кад бих хтео о чему другом не бих могао, толико ја жалим тога човека!

Није то био човек ни одрастан, ни наочит; није имао ни Бог зна каквих особина што би свраћале чију пажњу — ништа од свега тога није красило покојног Никола; на против, баш је био ружан, сакат, напрасит, заједато. На опет, имао је он једну врлину која је наткриљавала и покривала све те мане: волео је кућу коју служи, и то је волео као што ју је волео и домаћин; некако је умео да се срасте с кућом, и она му је била драга као да су га за њу везивале најслађе детинске успомене.

И та се врлина толико испољавала и истицала, да је све падало пред њом; изгледало је да су оне мане из ње произлазиле, и, разуме се, онде се на њих није ни обзирало.

На пример: сусед Марко је нехатан човек. Ништа му није у реду, па ни ограда на њивама. А у селу је овакав ред: кад смо суседи у њивама, онда је половина оgrade моја а половина суседова, и сваки води рачуна о својој огради да не би посрнула те да стока штету чини. Сад, код Марка као код Марка: ограда посрнула, његова стока ушла у наш усељ. Никола, као добар сусед, истера стоку из усеља, подигао мало стругу, и одмах оде Марку, јави му и замоли га да или ограду притврди, или стоку уклони. Марко, разуме се, обећа, али не уради ни једно ни друго, него стока још истог дана провали на другом месту и уђе у усељ. Никола онда зајми стоку и потера у обор општински. Марко га пресретне у путу, почне

отимати и ту се побију. „Никола, као нејачи, дође кући разбијене главе. Али га то ништа не бунџ, јер, док му заспају рану стученим, живим угљеном, дотле он спира крв и прети Марку да ће му опет стоку у обор отерати. И заиста, сутрадан то и учини. Кад га неки упиташе хоће ли тужити Марка што му је главу разбио, он рече:

— Ја отерах његове коње у обор, па сад нека тужи он! Мисли, ваљда, има негде умешено па обешено! Нема, брате, нигде! Да има и ја бих ишао!

А о разбијеној глави не рече ни речи, као да то мора бити кад се чува имање!

Одавно је код нас у служби. Има више од тридесет година како је дошао у наше село. Био је некад неки занатлија, радио је терзилук; али кад га издадоше очи, он се остави заната, па поче служити код сеоских дућанија као дућански момак. Тако је дошао и у наше село. Не знам шта је било, тек његов газда пострада, дућан се затвори, а он се приби уз вас и ту оста.

Ја сам био дете, и с њим сам заједно изгонио марку на пашу. Он, још крепак, окретан, и ако сакат, веома ми је импоновао и својим знањем и онако свачим. Прошао доста света па ми стане причати, а ја седнем па гутам његове приповетке. Не кријем да сам од њега добио прве географске појмове, јер оно што бех у школи научио да: „кад станемо пред добро наменшеном мапом, онда нам је с десне стране исток, са леве запад, више главе север а с ниже ногу југ“ — није била никаква

наука него папагајско брбљање. Чак доцније сам сазнао шта је то, али у овај мах то нисам разумевао. Он је мени све лепо објаснио. Од њега сам ја научио и шта је запад, и шта је север и шта је југ. Научио ме је који ветар какво време доноси. Причео ми је о великим планинама и рекама, о Турцима и Чивутима, о џамијама и аврама и како се Турци и Чивути Богу моле. Свашта је он знао: па свако моје питање давао је одговор не запињући, не премисљајући. За мене он беше велики човек и ја сам веровао да он после мога оца — који је пона — понајвише зна. Од њега сам научио и пуштити. Ту никако није умео бити строг, јер је и сам волео дуван.

Јаков Ардес, чешки књижевник.

После сам ја отишао у школу. Ја сам се и мењао и од детета постао младић, а он се ни у чему није изменио. Доцније сам ја видео колико вреде и његове приче, али сам га ипак волео. Сад плачем за њим. Кад бих нешто ја умео кога интересовати животом као што је он мене заинтересовао! Па како је он лепо и мило сликао живот који је сав ружичаст изгледао у мојој детинској машти!...

Постао сам учитељ. Отац га опреми са мном да се неко нађе уза ме. И сад је требало видети његову старатељску бригу. Пред сељацима и ђацима никад ме није другачије звао него „господин-учитељу“. Кад бих га позвао, никад ми не би пришао под капом или с цигаром, него вазда гологлав и с неким особитим поштовањем.

А кад би остали на само, онда је „господин-учитељ“ добио лекције и прекоре за сваки, ма и најмањи, изгред. Једанпут ме је баш и изгрдио.

— Јеси чуо ти! Или се владај како треба и како твоје лику доликује и приличи, или ћу писати попу (моме оцу) па кад ти он дође, онда ћеш упамтити! А ти знаш попа!

Мене је једило што ме је још сматрао за дерана, али га опет нисам хтео вређати. Брзо смо се измирили. Није прошло ни пола сахата после те галаме а он је већ наређивао:

— Начини-де и мени једну цигару!

И ја сам га, разуме се, послушао.

Ни кад сам се оженио није престало његово старатељство. Шта више, то је пренео и на моју жену и понашао се у кући као неки свекар. Он је радио као слуга а саветовао као старији, и у том га нико није могао поколебати. Ја не знам жива створа који би њега уверио да он нема права саветовања.

— Не смем ја њих пустити тако! А шта би ми каз'о поп?

Разуме се да је ту било и крупнијих сцена, али је он вазда излазио из ситуације као победилац, подижући поносито главу, уверен, да је био у праву да учини што је учинио. И сакат, и немоћан, и стар, али никад није попустио!

И морао је човек некако пред њим стукнути. Никад ја нисам видео толико мира и спокојства у човека, колико у оним његовим помућеним и избледелим очима. Нису оне ништа криле: могао си загледати у њих колико ти је воља, оне стајаху отворене, мирне и присебне...

Са сељацима се дружио, али не са свима. Круг његових другова био је веома мален: двојица, тројица највише. С њима се и шалио, чак је трпио и да му се подсмехну и да направе какву шалу на његов рачун, али и то само пријатељи. Другима то није допуштао.

Кад сам се преселио у варош пошао је и он са мном, али му се варош није допадала. И ту је имао свој круг. Сваког дана по подне, пошто посла сврши, он ми се јави. Ја му дадем на дуван и његов грош, и он иде те игра „жандара“, па се пред вече врати.

По вечери разговарамо, а он једнако прижељкује за селом и чуди се мени: како могу живети у вароши, у тој галами где се само троши, где се узима на „мјенице“ и задужује, код онако лена мира и добра код „наше куће“ у селу?!

Једнога дана ја му објавих да се селимо у Београд. Он саже главу.

— Шта је? Зар не мариш?

— Не знам — рече он. Има тридесет и више година како га нисам видео.

Мене је интересовало какав ће утисак Београд учинити на њ. И збиља, веома га је интересно било посматрати. Он је просто бленуо, али се живо сећао свега.

— Овде је била капија, Стамбол-капија. Онда се тек почела дизати по нека кућа....

Али у опште, Београд му се није допадао. Као да га је неки тежак терет притискао. Није му се допадала ни електрика, све му је изгледало као нека подвала. Једнога дана рече ми бојажљиво:

— Београд ће пропасти!

— Зашто?

— Ех, зашто! — рече манувши руком. Зато што ово није налик на Србију! Ја на шору никог не разумем, пекаким другим језиком овај свет говори.

Није прошло ни месец дана а он ме замоли да га опремим у село....

И од то доба живео је у селу; није пожелео никад вароши. Највише се дружио са суседом Симеуном; њих двојица су се шалили међу собом.

И опет — чудновато! Да си нешто посматрао Симеуна на самртном часу Николину. Толика пажња њихова па — ништа.

— Шта је, море?

— Ту је!... шапће Никола.

— Је л' дош'о свети Аранђео?

— Чини ми се!

— Имаш ли ти самлевена жита? — пита Симеун мог оца.

— Има, има, не брини.

— Е, Ницо, Ницо! Па хајд! хајд!... Поздрави све тамо! Да се опростимо!

И хладно, мирно, као да се не растаје за навек него за два-три дана, поздрави се с њим. После је говорио о другим стварима. Кад се Никола узмучи, он се само диже те отвори прозор.

— Сад ће! Чим се самртник узмучи, ја само отворим пенџер, те га запа'не ветрић с поља, и он — готов. Спреми ти свећу!

И, заиста, чим отвори прозор, Никола дахну и зену.... Очп му се устаклаисаше а зеница некако одскочи и чисто подупре очну опну.

Свршено је....

Симеун се само прекрсти и рече:

— Бог да га прости! Ја ћу му нашарати и носити крст: лепо смо се пазили! Био је то добар човек!...

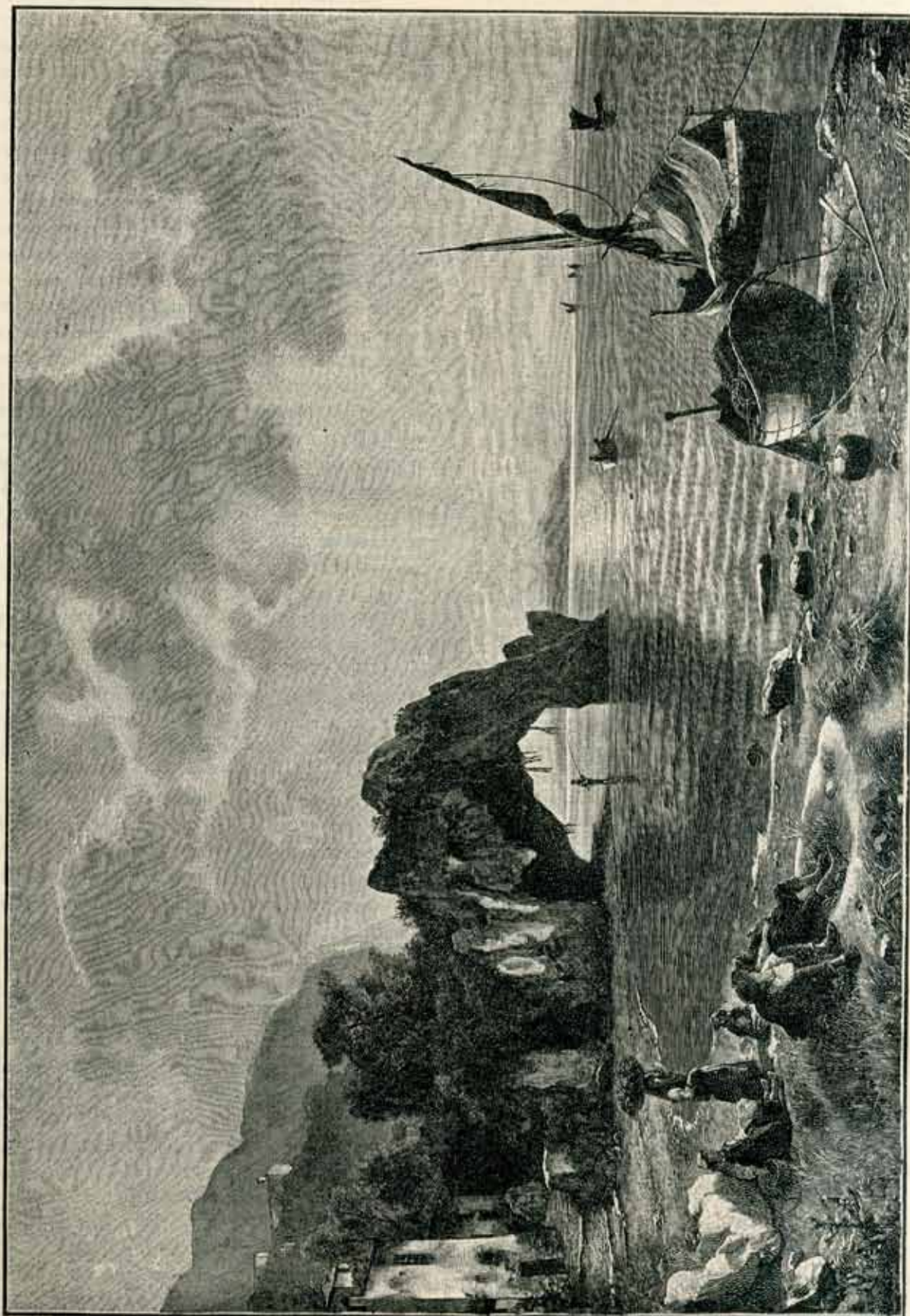
Не могу ти казати како ме је потресла ова равнодушност. Али бих рекао да то није ни тако. Јер кад Симеуну пребацих како мало жали свога друга, он ми рече:

— Што рек'о неки Пајун из Велина Села, из Босне: кад би то био младић ја бих зажалио. Овако шта ћу! Умро је праведнички: није намучио ни себе ни другог — као да је засп'о! Дај, Боже, и мени таку смрт, кад се већ мрети мора!

Ту се није имало шта рећи. Само сам помислио, како је лепа Симеунова философија.

У осталом, шта да дуљим! Доста је: Још бих те могао и растужити, а то већ не би било право

твоје Јанку.

Вече на острву Хапри.

НА ВИСУ

ОСТАЛЕ СУ ШУМЕ И ВРЕЖУЉЦИ ДОЛЕ —
САМ НА ВИСУ СТОЈИМ ВРХ ГЛАВНИЦЕ ГОЛЕ.

ЗЕМЉИН ЖАГОР ОЗДО ОВДЕ СЕ УМЉА —
СВЕТ ПРЕДАМНОМ ТИХЕ КАПИЈЕ ОТВАРА :

ШИРОКО, ПРОСТРАНО ! ГРУДИ МИ СЕ ШИРЕ,
ЖЕЉЕ ПАТИШ НЕКУД, АЛ' СЕ ОНЕТ СМИРЕ

КАО ПОЛЕТАРАЦ, КОМЕ КРИЛА КРАТИ
ВРТОГЛАВА ДАЉА, НА СЕ ГНЕЗДУ ВРАТИ —

КУД БИ ? ЗБУЊУЈЕ СЕ ВЕТАР У СВОМ ЛЕТУ
НА ЈУТИ МОТРЕКИ ПО ШИРОКОМ СВЕТУ —

ЈУТЕ ДВА ОБЛАЧКА ШТО ВРХ МЕНЕ СТОЈЕ
ЗБУЊЕНИ И НЕМИ КАО ЖЕЉЕ МОЈЕ.

М. Јакшић — Ленски.

У ПРОЛЕЋЕ

Како је диван свет пролетњег јутра ! Како сјаје и блистају росне капи на зеленој хладној рудини, како је скромно лепо ките први шарени цветићи, како весело клиће шева своју заносну песму лебдећи у ваздуху !

У току годишњих доба има две врло дирљиве појаве — последња ластва и прва весела шева ; обе сећају на живот, једна на прошлост, друга на веселу будућност пуну наде — слике старости и младости.

Дивна је црта германско-словенских народа, што нема ствари у пространоме свету која је тако тесно везана за њихову душу као што су тице певачице. Ми разумемо малог певача, тонови његова мелодијског грла налазе одјека у нашој души, и дубока симпатична, полу бесвесна наклоност приближује нам га више него ма коју другу животињу. Ми заборављамо животињу у пријелживању славујеву и клицању шевину.

Песма, музика, као и сваки други произвољни шум, имају само онда значаја кад их и ко други чује. Могуће је да би Рафаело био и без руку велики живописац, али је сумњиво да би ма која животиња самостално и намерно пустила гласа од себе кад би цео свет био глув. Несумњиво је да између слуха и способности гласа има узајамне везе. Истина је да и неме животиње могу да чују, али између чувења и чувења огромна је разлика. Прави слух постоји само онда кад има ува, кад звуци допиру до извесних органа у њему. Али и орган слуха има разног значаја за животињу — да осети непријатеља или да открије плен. Орган слуха може бити прост по своме саставу па и ако оштро чује шушње главно је да животиња чује где је и колико је далеко извор шушње. Чудни орган тек је онда на вишем ступњу развића кад може да чује извесне тонове од индивидуа своје феле и да ове тонове разликује међусобно и од других тонова. Што је

сложенији систем тонова које животиња употребљује да се споразуме са својим сроднима, што се више приближује говору — тиме је све финији апарат за слух, док најзад развијеним музикалним слухом не ступи у највишу сферу осећања. —

У животиња се показује музични дар тек кад ступе у своју потпуну снагу, а многе од њих могу да буду музикалног гласа само у извесно доба године, кад их љубав на то покрене. Животињска је песма само песма љубави, или је у вези са њом : она се пева или за наклоност женке или да изазове супарника или да ликује над побеђеним такмацем. По себи се разуме, да нису све песме ових природних музиканата пријатне човечијем уву, али и наша музика не допада се свакој животињи, па чак ни људи нису у томе сложни, шта је најузвишеније у тој вештини. У осталом, о овој животињској музикалној вештини најбоље ће пресудити дотичне женке.

Дарвин је полне разлике у животиња по њиховој спољности, понашању и музикалности описао као „секундарне полне карактере“ и дошао је до резултата, да су они постали и појачали се у једноме, обично мушкоме, полу, борбом индивидуа за придобивање другог пола.

Понекад су ти секундарни полни карактери изрази физичне снаге и сурове силе, и у тим случајевима женка је плен који отима јачи мужак од слабијег, а у другим случајевима врбује мужак женку лепотом својом, украсима и вештином. Најодличнији побеђује.

За придобивање женкине наклоности служе се тице не само песмом него и игром.

Због своје срећне организације тице не играју само ногама и по земљи, него и крилима и у ваздуху. Мужаци многих тичијих фела, кад врбују женке, старају се, да што могу више развију своје чари, које би иначе остале скривене, а они то чине узимајући разне положаје а често и чудним понашањем. Кад наше *алиске* (говедарке) хоће да се покажу пред својим женама, онда их облећу са свију страна, полећу у вис, грациозно играју својим репним перјем, скланајући га и ширећи тако да се црна бело оперважена боја час угледа а час је нестане. И врабац у своме љубавном заносу уздиже реп, спушта крила и надима се као лопта облећући око своје изабране и непрекидно цвркућући своје познато : цив-цив.

Чудна је љубавна песма у *букавца* (водени бик). Његово врбовање бива тоном сличним шуму кад неко уста испира. Он стане крај обале и на видно место, тако да га лако може видети његова изабрана ; гурне свој кљуна у воду, увлачи је у гущу па је опет избади и отуда долази оно непрестано тргуљање, а после неког времена чује се потмуло : Уе ! Затим извуче кљуна из воде, забаци главу назад, па после опет у воду и сад се зачује јасно и дубоко букање. На неколико километара даљине чује се последње дубоко „Бу“ и то бива кад тица извади кљуна из воде и избади остатак воде из гусе.

У овоме случају употребила је тица спољна помоћна бредства да изрази своја осећања, а тако нешто слично бива и у *жуље*. Жуња тражи зором у пролеће какву суху грану, већином при врху каквог старог дрвета, и у малим размацама куца тако брзо својим тврдим кљуном у грану, да се ова тресе и од брзих удараца кљуном распростира се на далеко зврљање и кврчање. Оно добошање често траје више часова.

Неке тице производе извесне шумове деловима свога тела а нарочито перјем и то чине без туђе помоћи. Тако голубови мужаци, кад лете са својим голубицама, тапшу крилима а ђуран показује своју раздраганост кад својим раширеним репом и врло смешном надутости од времена до времена повуче своја опуштена крила по земљи и избаци кроз нос неки чудни тон.

Све тице не изнесе своју раздраганост само у двоје, него их има које то чине у великим скуповима. Обично у пролеће скупе се свакога дана борци из околине на неко изабрано место а женке се посаде унаоколо и посматрају како се боре мужаци штитом и мачем. Штит им је напострешена огрлица спуштена низ груди; она је врло несталне боје, јер готово сваки мужак има своју боју и ни један не иде у борбу без развијене огрлице. Та је огрлица штит који блажи ударце добијене од непријатеља мача — кљуна. Ма колико да су ударци огорчени, ма колико да се под њима расипа перје на све стране, — опет се никад не пролије крв, и као да је цела борба привидна, готово само игра.

Врло су занимљиве игре *степских кокошију* из тропске Америке, које живо подсећају на обичаје извесних дивљих народа. Те су тако зване кокоши само китњасте тице. Полови се у њих веома разликују по боји, која је у женке простија а мужак је одевен живом поморанџасто црвеном одећом и припада најдепшиим тицама. Један путник прича ову сцену из њихова врбовања: на једној утапканој голој ледини, која је на сву прилику употребљавана више година, скупило се до 10 мужака и само 2 женке, дакле бројно таман толико да се оправда љубавно такмачење између мужака. Кад је већ цео збор потпуно онда изађе из реда по један мужак, одигра своју игру на ограниченом простору крећући се веома смешним покретима и затим се повлачи са неком вртом триумфалне песме. На његово место ступа други мужак да истим начином покаже своје дражи и своју вештину. Тако се представљају ови витезови својим драгама и при томе су толико занесени својом игром, да их прикривени ловци убијају редом.

Од прилике тако је и на љубавним састанцима *велике барске шљуре*, и она се толико занесе својим узбуђењем, да јој се човек може приближити на неколико коракаји неопажен. Њихови су концерти веома оригинални и о њима причају очевидци ово: у пролеће, обично маја месеца, скупе се ове тице из целе околине на одређеном месту и то бива у вече. Кад се прикупи цело друштво, онда се поставе у један дугачак ред од 24—36 метара дужине, и тад једна од њих, с крила, почиње своју песму која се чује на 300 коракаји далеко, и кад овај први певач умукне, онда прихвати његов сусед, и тако иде наизменце целим редом док се не измени сваки члан друштва. Некад бива и други ред, али најзад цело друштво на један мах клапара својим кљуновима. С почетка присуствују и женке овим забавама, али доцније, кад су заузеле материнским дужностима, купе се само мужаци и то до краја јуна.

Најчувеније су уједињене игре и песме у *тетребова*. Ово чине мужаци тетребови и њему сродних тица женама за љубав. Ради тога заузимају мужаци још рано зором какво видно место у шума, и ту почну с прекидима да рогуше своје перје, спуштају крила, рашире реп у круг и отпочињу песму најчудније. Чисто човек

не би могао веровати колико тетреб разних тонова и гласова даје из свога грла. Том својом песмом и мелодијом занесе се толико, да заборави све око себе, и ако је иначе врло пажљива тица, па чак не пази ни на ловца који му се прикрада; шта више он не чује ни пуцањ, нити се обазире на који промашени метак. Овој непажњи тетребовој није занос једини узрок него и једна танка заборница у уху његову, која при врбовању нарасте и затвори ухо као каквим капком.

Тетреб воли сâм да врбује и на стотину коракаји унаоколо не трпи никаква супарника без борбе, а друге *шумске кокоши* раде сасвим противно; оне се, ако их има довољно, скупе по 30—40 и зором почињу своју игру и песму, коју обично руководи какав достојни „старица“.

Ове песме и игре ретко могу да се чују и посматрају; и доиста има их мало који су их посматрали, али ону силну занесеност може сваки да посматра на *чворку* мужаку. Он стане на најистакнутију грану, на врх каквога дрвета на коме још нема ни листа, и отпочиње своју песму тако силно и бујно као да хоће у небо да је узнесе, при чему му и тело и душа суделују у највећем ступњу. Његове се очи склапају и отварају у заносу песме, груди и гуша надимају се као да ће да прсну. Крила су непрестанце у покрету да помогну извијању тонова а и сам реп помаже у тешким местима песме његове.

У многих тица стоји у извесној складности вештина певања и спољашња лепота. Кад какав мужак пева заносно, онда се може да онази како се перје на гуши његовој растреса и показује у најдепшем сјају своме, па чак и при немелодичном крику. У сове се истиче бело перје на њеном врату, које се види и у ноћи. Мужак хоће да се допадне жени и песмом и одећом, а где ове нема, ту му је природа дала моћ заносне песме.

Према свему овоме т. ј. према мелодичним песмама које извијају тице у своме узбуђењу, може се закључити, да је у њих сразмерно развијен и орган слуха. Врло многе од њих немају спољњег ува (сем сова) и смрзле кошчице које су карактеристичне за ухо сисара, али ово се надокнађује другојачом организацијом љубање, нежниости костију које су пуне ваздуха, кратконом и ширином слушног канала и величином бубне опне. Само чуло слуха мора да је у њих слично развијено нашем, јер како би иначе могле тице да науче говор или да тачно певају наше мелодије.

Способност да могу подражавати разним тоновима навела је понеку тицу певачицу тако званом *руану*. Американски *дрозд рунч* у стању је да подражава 10—11 других тичијих гласова, а *сврачак црвеноглави* такође је у стању да подражава туђим гласовима, и отуда бива и да неке тице напуштају своју властиту песму и примају тонове и песму других тица, па чак подражавају и звуцима великог зеленог скакавца на ливадама или чак и жабама.

У главном, а готово и искључиво, прво место заузима љубав у песми и игри тица, па и ако она не пева јединствено ради врбовања женке, опет зато гони је љубав према већ освојеној жени коју занима и љубавља слатким звуком свога грла.

† Др. Радмилко Лазаревић.

А Ш И К-А Ј Ш Е

I

Аман, саз'м¹⁾ аман, кузум²⁾!
Ашик³⁾ ми је драги мио!
Под чардак ми долазио,
Певао ми бисер-песме,
Аман, Јараби!

Аман, саз'м! аман, кузум!
За песме сам вакиши дала:
Лице сам му показала....
Ни булеул ме видет' не сме,
Аман, Јараби!

Аман, саз'м! аман, кузум!
А дилбер ме ашик виде,
Па из града у град иде:
У саз куца, мене поје,
Аман, Јараби!

Аман, саз'м! аман, кузум!
Какво ми је лале бело!
Самур-веде! филдиш-чело!...
Милује га срце моје,
Аман, Јараби!

II

Аз-вашицом ходим, певам,
Зумбул-цвете млада берем,
А кад буде у јацију
По душеку зумбул стерем:
На зумбулу сву ноћ лежим,
Мирис'нијем и удишем,
Те када се драгом јавим,
На зумбул му замиришем —
Оније се срце младо,
(Бисер-чесма и фикије⁴⁾),
Зачује се песма слатка
Каква дотле никад није.

Султанија, румси' ружа,
Будвулова шекер-дева,
Кад угледа своје драго
Понајвише мирис лева:
Познала је — шерет цвеће —
Да јој драган, севдалија,
Много, много лепше пева,
Кад је малко теифлија.

III

Меџлис⁵⁾ беше код Бул-Фате,
Другарице миле моје;
Ту се игра, ту се шали,

За песмом се песма поје,
И још више (тихо, тише):
Ту се плаче и уздише,
Аман, Јараби!

Свака има назли-драго,
Бош⁶⁾ ниједна од нас није;

Срећна игра, збори, пева,
А несрећна сузе лије....
Бул-Фата се с једним гледа,
Ал' је мајка њему не да,
Аман, Јараби!

А не зна ли бездушница
(Књиге наше веле тако),
Ко растави двоје драго,
Тому, вала, наопако:
У ђехнему⁷⁾ мора бити —
Чл⁸⁾ те му га досудити,
Аман, Јараби!

IV

Драго ми је на далеко,
Одавно га дома није;
Градовима редом иде,
Чело диже у саз вије:
По пазару
Песме збори,
Од ашка⁹⁾ му
Срце гори,
Аман, ѓоз'м¹⁰⁾, аман!

По облаку седам¹¹⁾ шаљем
А по ветру уздицаје:
Примије их, није друго,
Па на таби макар да је:
Запевате
Желе плахе,
Јаде срца
И илахе¹²⁾,
Аман, ѓоз'м, аман!

Илахе те алах тути,
Плаху жељу, срца јаде.
Па те моме драгом дати,
Што својима другим даде:
Алахов је
Ко год воли,
Ко год пева,
Бога моли,
Аман, ѓоз'м, аман!

Јелена.

1) Саз је једна врста тамбуре. Саз'м, мој сазе; 2) јације моје; 3) ашиком зову онога што пева у саз љубавне песме (а значи и заљубљени); 4) Водоскок; 5) скуп, сабо; 6) слободна, тј. није без драгана; 7) накао; 8) Страшни Суд; 9) љубав; 10) око моје; 11) поздрав; 12) божанске песме.

ИЗ БЕОГРАДА У СОЛУН

З а један дан и једну неспавању ноћ, путник је пренео с краја једне државе на крај друге, из једне атмосфере где Борсас влада у другу где се небо смеши, из једне културе у другу. Промена је велика и сваком пада у очи. Први утисци њени осете се још на граници; оставите на страну физиономије без израза и црвени фес, ароганција особља, од царинског прегледача до кондуктера у возу, јасно показује да нестаје и последњи траг цивилизације, да прелазимо у други круг са друкчијом културом. Одатле на ниже све до Солуна, и мисли се крећу у сасвим другом правцу.

Утисци природе не утичу толико на овај правац. Путовање у зиму даје свуда исте јединолике утиске и нема чари: обнажена или у својој белој тоалети Природа не пружа разноликих слика и боја већ својом монотонијом замара поглед и изазива суморне мисли. На станицама нема живости; путник не осећа потребу да излази из угрејане собице а често га не занима ни сам назив станице и њено одстојање од сврхе његова пута. Одсуство сапутника и измене мисли о утисцима увећава суморност. Ако кога случајно и затекне у одељењу, или ко њега затече, то је, у ово доба године, готово редовно човек кога је замршеност подузећа натерала да остави весело огњиште и коме годи разговор само о његовим пословима, о послу рад кога путује, нарочито. Оваки се разговори, с разлогом, прекидају за пет минута. За тим се путује опет сам, као Енглези. У Нишу се мења воз. Празном одељењу претпоставио сам друго у коме је неко раније заузео места. Био сам жељан разговора и људи. Улазећи, гледао сам да спољним знацима унутрашње потребе и, што је за сапутника важно, својим малим пртлагом задобијем новог неизбежног познаника. Он се беше сместио на левом седишту близу прозора, а кад уђох он пребаци преко десног седишта свој дугачки кожом постављени зимски капут, да ми покаже да је то седиште заузела, раније, његова бунда. Ја разумех, и мали осмех имао је да то покаже. Слаби и мали имају неке нарочите начине којима се свете јаким и великим. Они који пишу налазе олакшања у изношењу смешних и гадних страна својих природних непријатеља; кад би им била дата још утеха да ће, често великодушни, противници бар прочитати те изливе њихове срдите немоћи!...

Оваких сапутника, надам се, има у свима земљама, јер ће увек бити оваких људи. Али их највише има у лепим вагонима *Источних железница*. То се осећа, као и све друго, с првом појавом Арнаута, *чуvara* малих станица од границе до Скопља! Промена у клими пак настаје испод Скопља. До ове старе вароши, која има славу да је била престоница најсилнијем цару српском, наш је воз био под владом оштрог Северца, који као да је пару што је шикљала из поздраве наше локомотиве, с места претварао у друго стање. Али одавде као да престаје његова област. У Велесу смо сазнали да је тога дана први пут снежило. Али нема београдске слике: притиснув земљу снег јој не да дисати, и не мисли се маћи док не дође други слој; овде је снежење забава: крупне пахулице витлају се по атмосфери блистајући се у топлим зрацима с којима заједно падну на земљу, од чијег пољупца на мах угину.... Ако негде и успе да се ухвати

какав слој, то није једноставан покривач, и на сваких неколико корачаја наилази се као на неки пропланак где се земља црни, или росна травица вири, смећећи се као дете после купања.... Испод *Демир-Каије* — да величанствене природне порте! Војислав је погледом орла што кружи над нама ухватио све црте импозантне слике коју пружа, и вечито стење што се у небо диже, и хуку Вардара коме као да се сама брда отварају, и спомене што бисерне капље на каменом подножју бију — испод ове знамените тачке осети се дах благе атмосфере. Место снега који је играо пред нашим очима, указаше се коси млазевни ситне кише а иза последње станице до Солуна ми смо видели како прелазимо у предео где Вардар мирно тече и над којим је небо ведро, осветљено крупним звездама. Као врхунац свега, оставивши у Београду огромне сметове који су саобраћај онемогућили, провукав се кроз толике атмосферске разлике, ја сам имао неисказано задовољство да се са станице одвезем у *отвореним* колима и да се мој уморни поглед заустави на мирној површини *Термајског* залива....

* * *

Лекари препоручују промену климе извесној врсти својих клијената. Да ли у тој промени обухватају, поред физичке, и моралну средину у којој се пацијент креће? Важност ове промене теоријски је очигледна; ако је пак ко имао срећу или несрећу да је собом примени, никада дубље неће осетити ону везу за коју једини философи воде да постоји између телесне и духовне природе човекове, између тела и духа. Безбројни утисци путовања и нове околине апсорбују сву пажњу, и човек доиста заборави на болове који су му досађивали или кашаљ који га је узнемиравао; пре него што су болови или кашаљ и престали он их више не осећа.... веселост, која је општи тон препоручене околине, утиче на правилан рад и стомака и срца, и неопажено је душевна равнотежа утицала на телесну.

И ако је варош на јужном приморју, у Солуну не може наћи душевну равнотежу човек који мисли. Он се може топити у топлим зрацима јужнога сунца; али реминисценције из прошлих доба овога краја и жалосно стање у ком се сад налази, испуњавање му срце неизмерним болом а душу му подгризати очајан скептицизам о стварима овога света при сваком погледу на Олимп.... Ах, какав контраст!... Каква слобода и насмејана философија у мрачној даљини од толико векова, какав деспотизам што понижава људско достојанство и какво очајно незнање што не види излаза при светлости цивилизације деветнаестог столећа....

Нигде човек није осамљенији: нико се овде не осећа као морално биће с дужностима али и правима, нико се не сматра као члан државе, друштва, човечанства.... Овде се само ради, физички ради, улице су увек препуне света који се једнако креће, жури, мува, с једном мисли у глави; ништа му не зауставља поглед ни мисао: у гоњењу свога трговачког циља он гледа, као какав строг логичар, једини предмет свога мишљења; политичка ни социјална питања не море ничији мозак: Аристотело је право казао да се неки људи робовима рађају; под равним крововима ових белих палата нико не мисли о свету и човеку, ни један дугокоси занесенак не долази да слуша говор вечерњих бала, нити ко шета, ноћу, по пустим пе-

ривојима ишараним дугим сенкама витких кипариса што се као авети пружају.... Русџ би овде нашао идеал свога човека за кога вели, у писму једном младићу, да је створен да ради а не да мисли!...

* * *

Изненађује ме лепота времена, у ово доба године. Да нас календари не varaју? Свет се шета, управо тиска и гура, у летњим тоалетама; само још Јевреји носе своје дугачке антерије и дугачка цубета постављена по модним шареним кожама. Сунце сизно пече; мора се чекати вече ради шетње. Вечерас, да растерам тешке мисли које ми улева моје туђинство у рођеном зачијају, ја сам се навезао на море, одакле сам могао из даљине посматрати ову варош по чијим тесним улицама гамижу представници свих нација и свих раса. За неколико момената удаљио сам се од ужасне вреве која вароши даје изглед и карактер оријенталског центра....

Безбројне барке њихају се на вечерњим валовима; једна је француска лађа допловила, и око ње облећу као морске животиње; путници, заморени и бледи, силазе у њих и за пет минута су на суви; Русџ љу познати јер се они при ступању на копно прекрете и захвале Богу. Ја сам ушао у барку на чијој је малој катарини разапето троугласто бело платно, као једро и као заклон од сунца. Оно је тако велико и изгледа тако близу! чини ми се да сам ближе хоризонту, небо се савија над Олимпом чији се висови купају у руменој светлости која личи на пурпур којим се богови огрђу.... Кроз провидну боју чини ми се да видим божанска лица што зраче достојанством и озбиљношћу.... Њихови погледи не падају на Солун: богови не воле градове који не цене слободу. Њихов гнев почива на зидинама којима су варвари оделили стару варош од нове културе. Са старих храмова дижу се танка минарета која дишу понижењем и ропством. Са врха акропола топ објављује дванаести час; последњи зраци падају на цинкана кубета чији рефлекси одбија поглед; по гдегде је треперљива светлост зангнала на високим прозорима, и над старом вароши спушта се јужно вече праћено хуком немирног мора и сувим, оштрим Вардарцем.... Настаје ноћни живот; море отпочело своју игру; са Олимпије допиру заносни звуци....

— Станемо овде, *signore*, нека нас вали добацују један другом као играчку, нека нас заносе успављиви звуци што долазе из ове квадратне грађевине с мермерним стубовима и простим украсима.... Шта, доцкан је, ти се бојиш? знам, знам, добићеш металик више....

— „..... јер су пре неколико дана, *signore*, нашли један труп људски, без главе, овде близу....“

— „Враћај! Ти си крив, не умеш веслати, ми смо залутали и запливали, *signore*, у пун средњи век....“

Солун.

Триг. Хаџи-Машковић.

АКВАРЕЛИ

I

Трепери на грани лисје под дахом јесени хладне,
А врх главица кршних избија маглица сива,
И река ко плави конач вије се кроз суху траву,

И крај колнеа малих стрчи стојина крива;
Гласак двојнице тужне од некуд ветар дои'о,
И мук се волова чује и звекне медено звоно.

На брегу згариште пусто, дим се кроз маглиз диже,
А мати са босом децом крај црног пепела плаче;
Отац гарава лица тешке чађаву греду,
И кунућ судбу своју замахне секином јаче.
Деца премрзла, гола облаче одећу стару,
И с нева кишица кваас и пршти на врелом жару.

II

Звезде се на небу гасе, подухи'о ветарац свежи,
А река свечаним хуком пени се кроз кланац голи,
И народ у светлом руху облази црквицу стару,
Неваљућ уокршну песму вишњем се Богу моли,
А над патњама тешким душа им дигла се чиста,
И према воштаној светици лице им радонику блиста.

А доле у мрачној изви слени се просијак буди,
У седоз прљавој бради губе се дубоке боре,
Пинаљућ до прага дође, ветар му распрши власи,
И дршћућ ко лист на води погледа у небо горе:
„Да ли је ваокр'о Христос!“ — а суза из ока каху.
И старац мртав је леж'о кад ружна зорица свану.

III

Мртво и пусто вече.... седа полетела трава,
На гробљу светице горе, и с крстом звоник се диже,
И стоји ко стражар вечни јављајућ мртвима доле,
Да им с каљаве земље нови познаник стиге;
А отуд мотике тупе тешки се ударац чује,
То гробар јаму копа и тврду земљу посује.

А преко неравна поља тресу се тајните славе,
На њима откритиен ковчег, и веднике у старом руху
Вечни је засн'о санак, докочна живот страшни
Који му изможди тело еривућ се о црном круху.
Сада не види јадник жену што за њим елеча,
Не чује како му ниште гола и боса деца.

Д. Ј. Шимишријевић.

БЕДНИЦИ

И. Ј. ОДАВИЋ

(СВРШЕТАК)

На неколико дана после тога била је слава Н-ске цркве. И Мара и њена мајка бежу се такође решиле да оду по подне цркви, да гледају како сељаци играју. Још пре подне, када су с децом у цркви били, питала је Мара учитеља, хоће ли и он после подне доћи, и он јој одговорио да хоће. Из цркве отишао је заједно с њом ка школи. Док су пролазили улицама, многа се женска глава помолила за њима, било са прозора, било са канија.

Ти погледи и та извиркивања пратили су их до последњих кућа.

Тек кад је било по ручку, послала је Марина мајка девојку учитељу и питала га, да ли би он хтео да иде с њима ка цркви.

Учитељ се није томе надао, и био је у незгодном положају, ал' ипак је одговорио да хоће. Шта је знао друго да ради. Тада је већ и њему почело тешко да бива, што је ето принуђен, да у пркос и свога и туђег задовољства води рачуна о паланачкој покварености.

Није било прошло после тога ни по сата, а он се с Маром и њеном мајком полако спуштао друмом доле ка цркви. Иначе мртве, узане улице беху живахнуле. У већим и мањим гомилицама ишао је свет ка порти. На лицима многих жена и девојака, које су пролазиле мимо

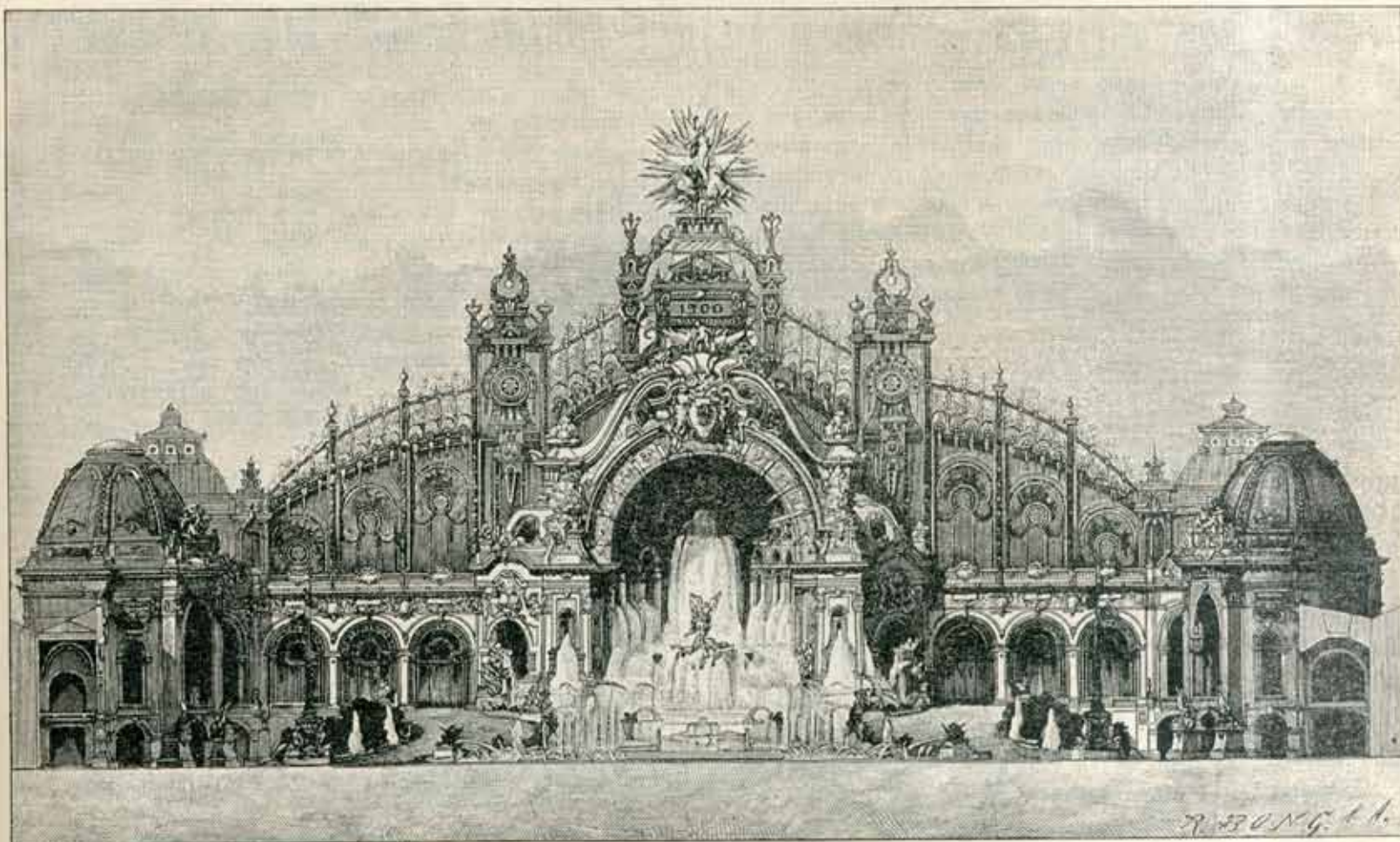
демонстративан начин показала како се нечему чуди, кад је била близу учитеља, обрте се другој једној, опет младој жени, што је ишла с њом, па тако рече, да су је сви околни могли чути: „Е, јеси чула, ово већ прелази сваку меру, ово је право зачичивање.“

Ова те речи још није била ни изговорила, а пред њом се створи учитељ. Изгледао је страхан: дрхтао је и био је блед. Подигао штап и само што га није спустио на њу.

— Шта прелази сваку меру?! викну неким промуклим, туђим гласом који је дрхтао.

То се догоди у тренут ока. Мара и њена мајка преплашене стајале су не знајући шта то од једном би. Ми-мопролазници такође засташе.

Под страшним погледом учитељевим и штапом, што

Електрошехничка зграда на Париској изложби.

њих, могло се видети неко изненађење, кад би на њих троје погледали.

А по нека опет чудновато би се насмешила, нагињала се десно или лево, неком који је ишао с њом, и нешто би шапутала. Учитељу, који је примећивао све то, јер се томе надао, изгледало је, као да се нека права завера створила против Маре, и био је тако љут, да му је и најмања стварица могла дати узрока да плане.

Госпођа Николићка ишла је у средини, а он с једне а Мара с друге стране. Мара је имала нову хаљину од вулене материје, сиве боје, што је у Београду кројена, једноставну, без икаква украса. На глави је имала мали, сламни шешир, на грудима киту зимских ружа.

Били су код самог уласка у порту. Према њима долазило је неколико жена које су се већ враћале. Једна од њих, позната млада удовица, пошто је прво на сасвим

је подигнут дрхтао у његовој руци, жена, која је те речи изговорила, толико се била изненадила и преплашила, да је само дрхтала, не могући ни речи прословити.

Донекле чак и оне што су ишле с њом нису могле до речи доћи.

— Ја то не говорим о вама, на једвице јаде рече непрекиданим гласом. То се односи сасвим на друге...

— Ако се само још једаред усудите, продужи учитељ, а глас му је грмео: ја ћу вас... и ту не доврши.

Та реч удовичина, која се, учитељ је то осетио, односила на њега и Мару, била је довољна, па да се чаша његова гнева и љутње не само препуни, већ ето и преспе.

— Бога ми, Бога ми, нисам мислила на вас, продужи она, не знајући шта говори.

— Молим вас опростите, рече потом учитељ, прилазећи Мари и њеној мајци, које као и остали онај свет, нису знале шта да мисле. Био је тако блед и промењен, да га Марина мајка запита, да му није зло.

— Није, није ништа, одговори он, трудећи се да буде миран.

— Ама шта је то било? запита га она: ја нисам ништа приметила.

— Није ништа, молим вас не питајте.

Око њих се свет и даље гомолао! Они приђоше једном колу и стадоше да гледају. Све троје били су узнемирени.

— Шта вам је та жена казала? запита га Мара тихим гласом, износечи се иза матере, која је стајала између њих.

— Молим вас Госпођице Маро, немојте ме питати! У овој паланци има много ствари, за које девојка, као што сте ви, не треба да зна.

„Шта ли то само може бити“, питале се Мара и њена мајка. Тек обе, према понашању оне жене, осећале су, да је учитељ био у праву кад је тако јавно изгудио, а она му се још оправдавала. Само било је непријатно и једној и другој, што да се то догоди баш онда, кад су и оне биле с њим. Осим тога Мара је примећавала, како се многи љубопитљиви погледи задржавају на њој и због тога је руменела. Хтела је да се одмах врате. То исто желеда је и њена мајка.

* * *

Оно о чему се дотле само шапућући и кријући говорило по малим паланачким кућама и двориштима, поче се, тако рећи, јавно претресати. Чак и оно мало разборитих људи, који нису поклањали пакленим наредбама херетању својих жена, поче сумњиво вртети главом: „Бога ми, учитељ се паљутио“, говорили су они: „а нико га није пређао; значи крије нешто, а мисли да то свако зна!“

И на оне старе, у неколико утишане гласове, почеше се надовезивати све нови и нови, и два три дана после догађаја у порти, као права бујица кретале су се паланачким улицама најразноврсније вести о Мари и учитељу. Тако, било је већ утврђено, и нико није сумњао у то, да су се Мара и учитељ и раније познавали, и да је учитељ због ње сваки школски распуст проводио у Београду. А знало се и то, да је мајка Марина радила све могуће, да учитељ узме Мару. У тој намери и тражила је да Мара дође за учитељицу у Н.

Сутра дан по догађају, кад је било пред вече, дигло се неколико паланачких девојака у шетњу, али у намери да прођу поред школе. Мислиле су да ће им и сама школа и најближа околина око ње открити још чега новог о животу двоје љубавника, како су већ у велико називали Мару и учитеља, а што је њихово девојачко љубопитство необично дражило.

Било је у првом сутону. Кад су дошле близу школе, видеше учитељицу. Седела је у хладњаку. Вече је било врло пријатно. Тамо према школи залазило је сунце за брдом у румениду вечерњег неба, и сав хоризонт тонуо је у топлим бојама од љубичасте до пурпурне.

Девојке су већ биле према хладњаку, кад из школе изиђе учитељ, и пође друмом доле ка граду. Чим их угледа, мало се намршти. Беше му непријатно, јер је веровао да

нису случајно наишли. Протав поред Маре онако мимоходно скрену поглед к њој, поздрави је и продужи пут.

— Господин-учитељу! викну га Мара.

Он стаде и обрну се.

— Извол'те госпођице.

— Молим вас, свратите мало! Хоћу о нечем да вас питам.

Он се преко воље врати. Знао је, да ће се и најневинији разговор између њих тумачити само на њихову, управо њену штету, и беше му жао што баш да викне тада, када су ето оне девојке дошле да их уходе.

Кад девојке чуше да Мара зовну учитеља, само се некако значајно погледаше, прошапуташе нешто међу собом, и скренуше с друма на велику ливаду на оној косини, што је падала доле ка потоку, малој шумици и крајњим кућицама. Кад су се прилично удале, седоше на траву све у групи, али тако, да су могле видети Мару и учитеља.

— Хоћете о нечему да ме питате? запита учитељ Мару, прилазећи јој.

— Јесте, одговори она. Али ви сте пошли некуда; да вас не задржавам?

— Ни најмање, молим вас; не журим се.

— То ми је баш мило, рече Мара: јер није ништа важно о чему хоћу да вас питам. Бојим се, шта више, да ми се не смејете. Седите, додаде показујући му клупу.

— Одиста? запита учитељ седајући и насмеши се.

— Хтела сам да вас питам, продужи она: да ли би ми ви умели рећи, зашто сам се тако брзо навикнула на ово место, кад се досада из Београда никуд нисам кретала?...

Он је погледа. Стотине разних мисли прођоше му кроз главу. „Шта ли се, Боже, крије иза тога?“ питао се. Од куда од једном да му поставља тако чудна питања, и да га због тога чак задржава с пута, кад у њихову ранијем дружењу није ништа видео, што би јој могло дати повода и за тако интимне разговоре.

Па како је и сâм био млад, није чудо што је помислио, да га је, можда, задржала у буди каквој нарочитој намери, да му, можда, исповеди неке тајне свог девојачког срца, у којима, ко зна, можда и он има каквог удела.

— О, Госпођице, рече јој као чудећи се: то је врло, врло велико питање.

Она спусти на сто књигу што је дотле држала, и још се више обрну према њему.

— Дакле? запита га.

— Мислите ли ви, да је лако одговорити на такво питање? — Али ја знам једно лице, које би вам могло најтачније одговорити.

Она га зачуђено погледа.

— Које је то лице?

— Не можете да се сетите?

— Не могу.

— Ви, Госпођице.

— Е, па видите, продужи она: то баш и јесте најчудије! Ја сам се питала, ал' нисам могла наћи одговора.

— Онда ћу вам ја помоћи, рече учитељ. Питате што сте се овде тако брзо навикли? Ја мислим само зато, што је овде околина одиста лепа, и с тога, што је све то ново за вас... Па онда, ту вам је мајка, брат вам често пише и јавља вам да је здрав и задовољан; ви сте за кратко време показали тако добар успех у школи. Све

е то утицало на ваше расположење. А што сте ме о томе баш вечерас питали, биће да је узрок ово што се пружа испред наших очију.

Рекавши то, пређе руком преко целог пејзажа купаног последњим зрацима сунца на заходу.

— Јесте, то је могуће, продужи она. Вечерас сам необично пријатно расположена. Има више од сата како сам то приметила. Само, знате шта? У један мах ми се учинило и чудно и чисто неприродно... Чегга има овде необичног, да ми се тако допадне? Залазак сунца?! Залазак сунца на ведром небу у јесен увек је лепа слика, али знате ли ви каквих залазака сунца има у Београду?! Ја сам овде усамљена и ако сам с матером, све ми је друштво остало тамо... А тамо ми је остао и брат, младих само годину дана старији од мене, дакле мој вршњак... И ето видите, о томе сам мало час размишљала, и зато сам чак и вас задржала. Је л' те, ви сте мислили, да ћу вас о Бог зна чему питати? Можда ћете се сад и љутити на мене, можда ћете се и смејати...

Кад га је Мара викинула и рекла да има о нечему да га пита, учитељ је сигурно држао, да ће га питати о јучерањем догађају. Али се преварио. Јер и ако је била врло рада, да дозна што о томе, Мара је знала, да није никако у реду да га поново запитује после његова јучерањег одговора, а после тога веровала је, да ће и сам учитељ повести реч о томе.

— Нити се љутим, нити се ту има чему смејати, рече он. То што се вечерас десило вама, дешава се целога свету. Дође тако дан и моменат, па се човек осећа весео, ведар и расположен, а и сам не зна зашто. А тако исто, неки пут се растужи да би плакао, а опет не зна за што. То је само доказ, Госпођице Маро, да смо ми људи играчка околности и прилика.

— Како то мислите? запита га она.

— Мислим да нико сам свој живот не опредељује, него да је свакоме још од рођења живот обележен.

— Значи, рече Мара, смешећи се: да је мени суђено, да сад ових дана будем учитељица у Н. и ништа друго?...

— Јесте, госпођице, продужи учитељ: а доказ је томе, што сте ето баш учитељица у Н... Али, кад говоримо о томе, зар се вама одиета тако допада овде?

— Кажем вам, веома ми се допада.

— То је још срећа, рече учитељ.

— Зашто, запита га она: зар се вама овде не допада?

— Ах, да ви само знате, како бих радо отишао одавде!

— А зашто?

Као одговор на то, поче јој учитељ причати о свом бављењу у Н. све од доласка свога.

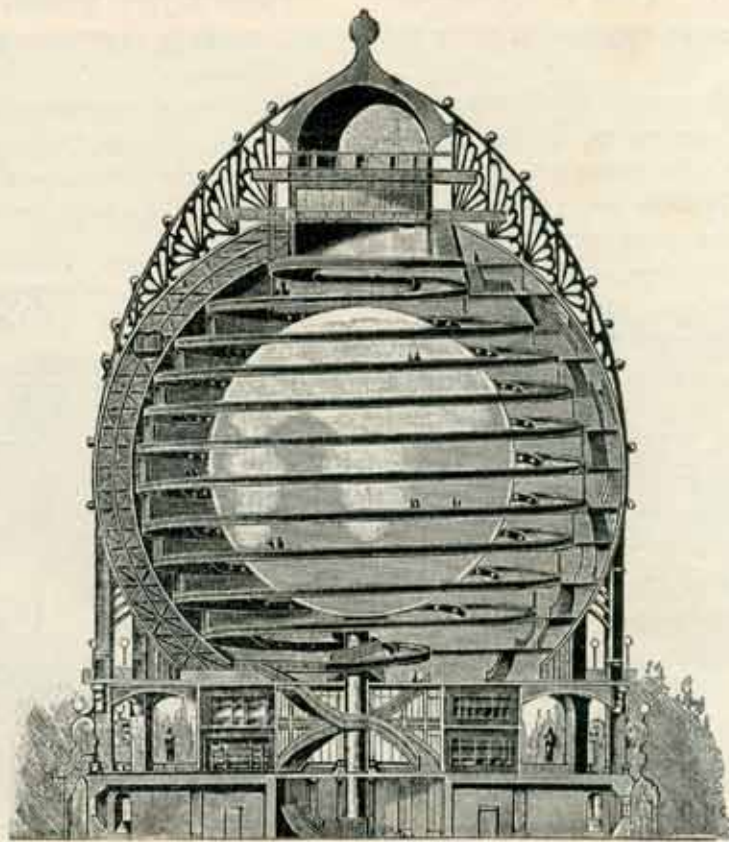
Пријатељство младе девојке пријатно га је потресло. Она топлина, што се развијала са интимности таквог разговора, беше га обујмила. Сунце је већ било зашло, и оно руменило вечерњег неба побледело. Лак поветарац играо се пожутелим лишћем дивље лознице и ладолежа, што се преплетао по летвицама на хладњаку.

Још је говорио, кад се оне девојке дигше из свога склоништа и пођоше косином горе ка друму, управо према њима. Он их беше и заборавио и непријатно му би, кад их поново угледа. Његова сумња била је основана, мислио је: оне су дошле само зато да их уходе.

— Шта вам је? запита га Мара, пошто у његову гласу примети промену.

— Ништа, одговори он. Починиће већ и да захлађује, ви би требало да уђете.

* * *

Глобус на Париској Изложби.

И нови гласови о гајним састанцима Маре и учитеља почеше се ширити по паланци. Свака од оних девојака причала је на свој начин најближој околини, како су њих двоје седели у сумраку, држећи се за руке и дуго нешто говорили; а мајка, која је, нема сумње, знала о томе састанку, није их хтела узнемиравати.

Тако у једном друштву између осталог говорило се о томе: како се то не сме и даље трпети и због саме деце; јер такво њихово понашање без сумње су већ и деца морала приметити.

Све се то дешавало за време оних најпријатнијих дана, кад су лепоте јесењег доба у свом пуном јеку. По пољима и шумама превлађивала је на зелени-

лу она рујина, почев од бледо-жутог па све до црвенога. Све је још било свеже; сунце је благо грејало земљу; по шумарицама још су скакутали и певали жутокљунци, приносићи; још су око зајечја пиштале ласте пролетајући улицама, и чула се песма по пољима; још су потоци весело жуборили, — па ипак осећало се, као да се неки благи сан спушта на природу, и свака нагла сила, потрес и кретање чисто је вређала, јер није била у хармонији са општим миром.

Пријатност тих лепих дана огледала се и на Мари. У преписци њеној са Милошем, није, тако рећи, било писма а да му се ма чим не похвали. Околина, коју је и сама а и с матером обилазила, све јој се више допадала, и само је жалила, што и он није с њима.

„Да знаш само“ писала му је: „како је пријатно шетати по каквој шумици или дугу, и сањати слушајући

око себе масу инсеката и мува како зује; гледајући врло мраве како хитају својим послом, и пратећи цркутање и певање птица.

А као год што су се оне осећале пријатно у својој новој средини, исто се тако и Милош осећао у Београду, и ако је остао сâм. У једном свом писму од тих дана, писао им је између осталог и ово:

„Шта је био томе узрок не знам, али од како сте ви отишли, веома сам се променио. То осећам и сâм, а то се, чини ми се, види и на многим мојим поступцима. Чини ми се да сам за ово четири месеца остарео за читаве четири, па и више година, и то остарио у начину мишљења и разумевању живота. Ја сад тек видим, како сам до скоро олако узимао и ценио и своју младост и читав свој живот, кад сам допуштао себи, да ме нека неодређена меланхолија и туга савладају. Ти си ми, мати, замерала и, тако рећи, гурала ме у бујицу живота, да се у њој, као у ватри каквој, прекалим и одвратим, а ја, и ако је неки пут изгледало, да сам те слушао, чинио сам једино у намери, да те не увредим, и да ти на жао не учиним.

„А сад? Каква разлика! Не можете замислити какво ме је одушевљење обузело. Чини ми се, да бих био у стању читаву брда да крећем. За какав се год посао прихватим, он ми напредује. Изгледа ми, као да се сав свет осмејкује на мене. Где год се обрнем, чини ми се да видим изразе неке симпатије према мени и мојој младости. До скоро сам се чисто бојао помислити да ћу и ја данас-сутра ступити у државну службу, о којој, врло добро знате, какво мишљење имам а сад, сад се и томе радујем....

„А зашто да се не радујем? Ако је било тежих момента у нашем животу, ми смо их, хвала Богу, пребрли. Ви се хвалите да вам је добро, да сте задовољне, да Мара показује лепог успеха и да је деца воле. Вама обема довољна је њена плата, а ја само пола пензије трошим а пеће дуго проћи, па ћемо поред тога имати још и моју плату....

Дави лепше будућности ишли су им у сусрет, и све троје радовало се томе.

Али, не прође дуго, а све се то измени. Лепих дана нестаде као руком однесених.

Некако баш пред Божић те године, Мара би изненадно отпуштена. Распитивали су на све стране, не би ли дознали зашто је отпуштају, али нису могли ништа дознати. Кад је Милош отишао у Министарство, не би ли тамо чуо за узрок, рекли су му, да се и они чуде, како се то десило, и обећали су да ће гледати да што скорије поново добије место; али на томе је обећању и остало.

Одмах после тога Мара са мајком доселила у Београд. И опет су били сви заједно. Помисао да ће бар поново живети као што су и раније, још их је тешила. Али и поред најбоље њихове воље, нови им живот није више био оно, што и дотадањи. Зашто, кад им ништа није недостајало? То и сами нису знали. Мајци је само падало у очи, да их се стари пријатељи не сећају више тако често, и да су Марине другарице скоро сасвим престале долазити, те је о томе и нехотице размишљала. Ни до тада није била разговорна ни весела, а од тога догађаја још се више повуче у себе. Лице јој доби некакав стално забринут изглед. Никада није чешће мислила на

свога покојног мужа но тада. Будућност деција, на коју је дотле мирно помисљала, поче је плашити. Од једном некакве але слутње почеше је морити. Испрва им се отимала, уверавајући саму себе, да је то лудост; да нема никаквог смисла гледати у будућност кроз тако црви вео. Зашто? Нису ли јој зар деца здрава и млада. Али све узалуд. Као мѣра страшила је помисао, да њену децу не чека ништа добро, и да тако мора да буде. А од куда то, и каква је то силна варница била, због које је букнуо тај рушилачки огањ у души њеној? То је без сумње само она знала, или бар држала да зна.

Томе је, свакако, допринела много и та околност, што је Милош већ неколико месеци чекао да добије службу, али је није добијао. И због те мисли, која јој није силазила с памети, све је више туговала и слабила, док једног дана изиурена није и у постељу пала. Како је страшио био онај нем, укочени поглед, који је задржавала час на једном, час на другом свом детету!

Умрла је, а и Милошу и Мари чинило се као да се тај поглед и даље на њима задржао, и они су га и даље осећали.

После њене смрти њих су се двоје још дуго виђали београдским улицама. Обично су ишли заједно. У погледу и на челу његову, била је уписана нека стална збиља и меланхолија, а она није више била весела и доброћудна девојка као пре.

ПОСЛЕ ЊИШЕ

Т
ишина....
Многим с росних поља
Уз вreo обрз вее;
Ситне се капи ннжу,
Цеде се мокре стреле.
А испод тѣрамиде
Слашке се гнезда виде;

Ту у скровишту милом
Тужоре вранци мали,
И шире некому силом
Далеко са дна села,
Зачу се песма мекан...
То драган здрави драгу
И јавља где је чека.

Милорад М. Пешровић.

КЊИЖАРА СРПСКЕ КЊИЖЕВНЕ ЗАДРУГЕ

ЈЕДАН ПРЕДЛОГ

УЗ СРПСКУ КЊИГУ

СТ. НОВАКОВИЋА

Од како је Српска Књижевна Задруга штампала *Српску Књигу* г. Ст. Новаковића, опажа се у целокупној српској штампи не само слагање са свим што је у тој правој *Српској Књизи*, већ и жеља да се ма како приступи остварењу оних погледа и жеља што их је данас најпознатији у нашој књижевности објавио својим скромнога потписа „разматрањима и белешкама“.

Истина, и пре овога г. Новаковићева рада било је намера и жеља да српска књига продре шире у народ и да садржајем својим одговара оној узвишеној намени ка-

квој права књига треба да тежи. Сећамо се, нпр., како је Књижевно Уметничка Заједница нехотице постала оно што је била, јер јој први сазивачи хтедоше удруженом књижевно-уметничком снагом потражити лека рђавој проћи српске књиге, те ујемчити какве такве изгледе на лепше дане у том погледу, а у исти мах не заборавити ни ону мршаву награду коју српски књижевник с правом очекује и ван већ посединутих фондова. Сећамо се да је чешће пута, нарочито у књижевној критици, подизан глас због тешкоћа у продавању српске књиге и због злоупотреба појединих несавесних књижара. Сећамо се, како се, нпр. по смрти пок. Др. Лазе Лазаревића говорило, да је од једне тисуће књига његових приповедака остало на тавану још 400....

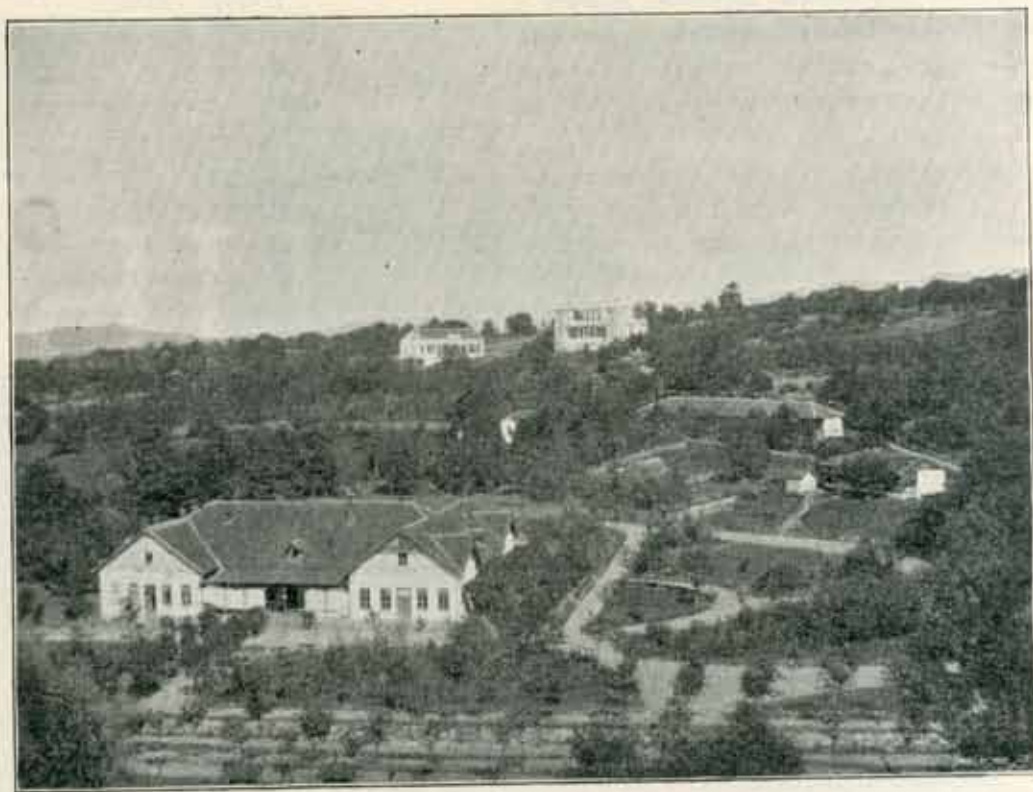
Али сва таква жаљења потицала су већином од увређених, те се, ваљда за то баш, о њима у ширим круго-

сумњиве вредности саме ствари коју ће понудити купцима; па ако тако што и уради, обично се доцније каје, — а кајање у таквим пословима није добар знак. Није због тога, што оно упућује књижара на оваква издања, из којих ће vadити и пређашњу штету и нов добитак. Књижар је, можда и нехотице, упућен на такав рад; али је несумњиво, да од таквог посла нема *оште* *користи* какву ваља тражити од књиге.

А та *оште* *корист* ваља и треба да нам је увек пред очима, увек на првом месту. А још ако одмах иза такве користи стоји, поред моралног, и материјални нишчев добитак, онда се може рачунати да таква књижевност у пуном смислу врши своје дужности.

Па како данас стојимо у том погледу?

Погледајте у каквом руху излази српска књига; погледајте омиљена издања наших књижара; прегледајте

Поглед на Врњачку Бању.

вима и говорило тек овлаш. Увређени се жално, обманути се вајкао, а остали су живели у нади, да ће они бити боље среће!

Ко зна, докле би овакво стање још потрајало да се не јави г. Новаковић својом *Српском Књигом*, у којој увређени налазе утехе а сви они којима напредак српске књиге лежи на срцу подетрека да уз овако моћан глас удруже и свој, уверени да ће проговорити за добру ствар.

А да је већ крајње време да се од вајкања пређе и на озбиљно рађење, доказ је и српска читалачка публика, која се у велике жали на неуређеност српских књижара. Кад такве жалбе стижу од *мушца*, онда је сваки позван да злу лека тражи.

Нећемо да вређамо осетљивост наших и тако осетљивих књижара: они су трговци и увек ће радије гледати свој лични интерес према оном општем; али је доста редак књижар који ће се латити издавања ради не-

летимично књижарске рафове; распитајте под каквим погодбама примају књижари разна издања у „комисијон“ — па ће вам ваш књижевни рад бити дражи у рукопису него ли у књижарском рафу.

„Нећемо много преварити“ вели Г. Новаковић: „ако кажемо да у српској књижевности има примера да је за табак превода белетристике (која се доста и чита и продаје) плаћано *по пет динара* *). Овакви књижари издавачи (а такви су наши били већином) жива су рана и књижевности и књижевницима: они, просто, једу књижевнике и богате себе њиховом горком муком, а књижевности не даду напредовати с тога што књижевност у онолико боље напредује у колико је материјално боље књижевницима. И ова истина, која је пре сто година, при потребама да-

*) Уважени писац није знао да има и таквих издавача, који имају сталне преводнице (док је потреба), а плаћају им по *два динара* за цео дневни рад који није мањи од штампањог табана! Сл.

леко мање развијеним, много мање вредила, данас вреди много више кад су се и у најнижим редовима народа потребе толико увеличале и рашириле. Од кад је српске књижевности, у којој се једнако јадикује за посредницима који би промет књижевних производа вршили без експлоатисања писаца, право и уљудно.“

Износени историју ширења српске књиге, разгледајући све фазе кроз које је та књига пролазила, Г. Новаковић зауставља се на данашњем стању, разгледа га и окреће од сваке руке, не би ли пронашао ма и најмањег задовољства у данашњим књижевним приликама.

Али основни захтеви за српску књигу нису задовољени. А те захтеве одређује г. Новаковић овим речима: „Оштра, добро организована раширеност српске књиге по целом српском свету, без обзира на политичке границе, има два задатка. Један је да народ потпуно научи осећању националног јединства свога и да га свикне да то осећање није супротивно грађанским дужностима појединих држава у којима Срби живе. То је осећање већ пробудило, али нам се чини још недовољно јако, премало раширено. Други је задатак оснажење саме књижевности која има тај посао да изврши.“

Ни један ни други постављени захтев не може вршити појединац, који на првом месту гледа личну корист, гледа трговину од које му паља живети, па се по могућности и богатити. За послове оваквога захтева траже се много шире груди но што их појединци имају; тражи се много више љубави од оне какву показаше наши књижари.

Дошавши до оваквих резултата, Г. Новаковић верује да би се тому доскочило обичним трговачким путем, оснивањем Главне Српске Задружне Књижаре, с основцом потрошачких задруга (*Consum-Verein, Société Coopérative*), где би се чиста добит у корист књижевности непрестано капиталисада.

Г. Новаковић није обележио никакво средиште или дружину у Српству која би се могла ставити овом предузећу на чело. Г. Новаковић је, изгледа, то навлаш прегутао, хотећи да се такви предлози чују са других страна. Ако је тако, онда се ми не устежемо да обележимо *Српску Књижевну Задругу* као најпозванију и најспремнију да се стави на чело новог књижевског покрета у српском народу.

Резултати њезина досадашњег рада такви су, да ће, без сумње, и у овом новом послу стећи заслуга за српску књигу.

А кад се добра српска књига одузме од појединих спекуланата; када се искрено намени напретку српског народа; када добије лепше рухо; када се буде знало да ће један део материјалног добитка од ње отићи писцу, а други у фонд за штампање и других добрих књига; када се, на послетку, буде знало да ће се о свему том старати *Српска Књижевна Задруга* — онда се не може сумњати да ће купци искрено помоћи овакво предузеће.

Сваки који прати рад Српске Књижевне Задруге биће запазио да она одиета учи народ осећању националног јединства и навикава га да то осећање није супротивно грађанским дужностима појединих држава у којима Срби живе; биће запазио да Српска Књижевна Задруга и досадашњим својим радом оснажава књижевност у тежњама тог нашег националног идеала.

Према свему, дакле, мислимо да је за остварење *Главне Српске Задружне Књижаре* најспремнија Српска Књижевна Задруга.

Ако се варамо, радо би чули и друкчије мишљење; а ако је право да буде овако како желимо, дао би Бог да се што скорије приступи и остварењу.

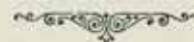
Р.

ЉУБИЧИЦИ

Мрачно небо сузе гони,
Тама слази,
И ја не знам шта ме гони
Пустој стази.
Иа' то очи магла гони
Из окола?
Иа' ми срце рану носи
Без превола?
— Обнажене лице ниште,
Цвили жала.
А где ли ће на ножиште
Тица смела?
У ноћ студну мис'о плаха
За њом бегаш
Једном цветку што се смеши
Испод снега.

Влад. Р. Пешковић.

ВРЊАЧКА БАЊА

ДР. ЂОКА П. ЈОВАНОВИЋ

ПРИМ. БАЊСКИ ЛЕКАР

Врњачка Бања лежи на крајњим северним огранцима Гоча, који је висок преко хиљаду метара, а који је саставни део Копаоника. Од Гоча пружају се на север многобројне шумовите косе, које бивају све ниже и ниже, док се не изгубе у моравској долини. Измеђ две овакве косе, а скоро према највишем врху положена је Бања. Ове косе отварају и два слива, један већи — Врњачке, а други мањи — Липовачке реке.

У лепој и веселој долиници Врњачке реке, три четврти сата од Трстеника и 3 сата од Крушевца, избијају лековити извори Врњачке Бање. На припатама њеним, на којима је пре неколико година била по која сељачка кућа, данас се дижу лепи станови, гостионице и виле. У којој из дана у дан све већи број болесника тражи лека. Њено је име чувено и ван граница наше отаџбине. И ако је од скора откривена, ипак је сна заузела прво место међ српским бањама, а верујемо и угледно место у јужној Јевропи.

Врњачка је Бања вековима избијала час овде, час онде а понајчешће у речном кориту Врњачке реке. Њен мирис поквареног јајета, укус сланкав и стежући, пре је одвраћао окolini свет, но што је пажњу привлачио. Први који је њој не само озбиљну пажњу покљонио, но и

запазно њену лековитост био је тамошњи свештеник *Хаџи Јефта*. То је било пре 40 год. Од тога доба па до данас, логано је али непрестано напредовала, а у скорој будућности заузеће одлично место међ уређеним јевропским бањама.

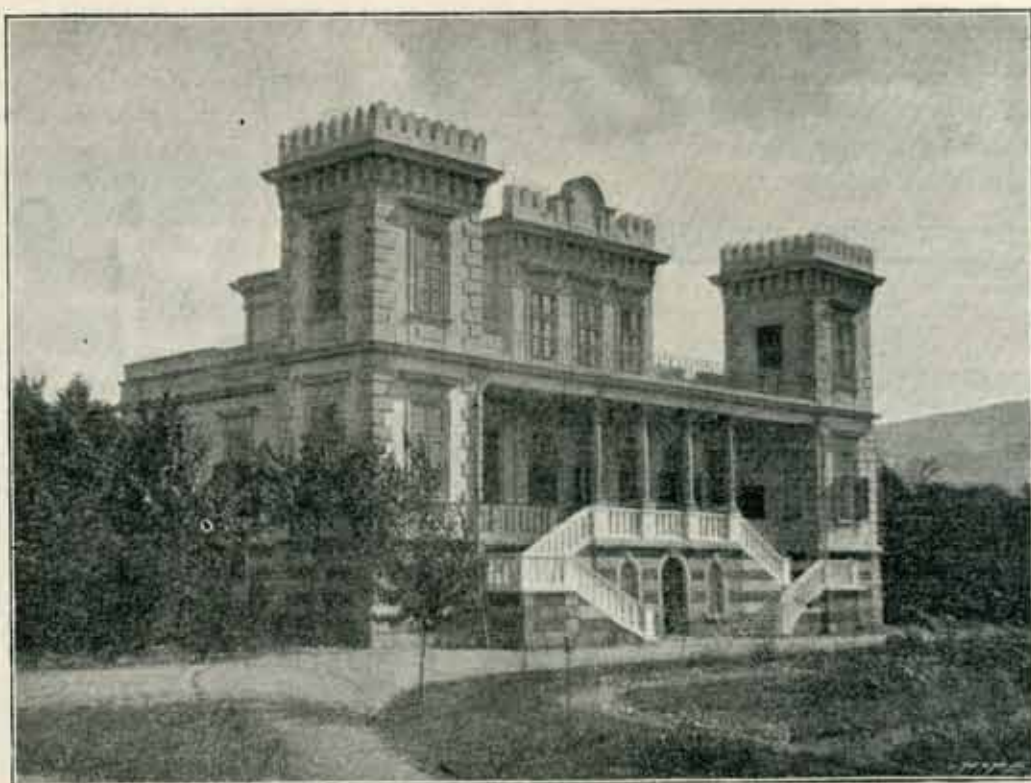
Геомофија. Историја Врњачке Бање у тесној је вези с историјом Копаоника. Цео Копаоник са својим подгорјем кристаласти је масив. Копаоник је један од најглавнијих вулканских центара у Србији.

При свршетку кретаејске епохе јавила се ерупција серпентина. Овом ерупцијом постале су пукотине, из којих је почела кључати врела вода, па пр. Јошаничка Бања, или су избијали разни гасови угљ. диоксида и сумпор-водоника. Ако је ове гасове у путу њихову за излаз на површину апсорбовала изворска вода, постајале су ладне минералне воде: кисељаци и сумпорњаче; а ако

носи 4 хиљаде хектолитра у 24 сата. Вода је бистра, безбојна, укуса киселог што рези, сланкастог и пријатно топлог. Топлота се мења од 34° — 36° . У 1000 грама по анализи Лозанићеној, садржи: натријум хлорида 0.07020; кал. карбоната 0.14048; натр.-карбоната 1.24379; натр. силиката 0.18480; калцијум карбоната 0.19228; магнез. карбоната 0.22967; фери-карбоната 0.00497; алумин. оксида 0.00105; уљ. кисел. у бикар. 1.04666. уљ. кисел. слободне 1.51815. специфична тежина је 1.0031. Жарени остатак 2.0146.

По својој хемијској конституцији Врњачка вода има многобројне примене. Ми ћемо у кратко нагласити какве се болести лече у Врњ. Бањи.

Примена Врњачке воде у разним болестима. Врњачка вода с успехом лечи поремећену исхрану тела; киселу дискризију, оксалурију, шећерну болест, костобољу (гихт).

Белимарковића вила у Врњачкој Бањи.

је то била врела вода, која је долазила из већих подземних дубина, постајале су вруће воде, киселе или сумпорњачке.

Врњачка је вода и терма и минерална вода.

Алкални извори као што су врњачки, увек су у тесној вези с вулканским теренима. И заиста, киселине које се у њима налазе, управо су оне, које се налазе и у вулканским еманацијама. Вода, кроз земаљске расулине, допре до вулканских региона; па наилаз на неисприни резервоар угљене киселине, она с врло великом енергијом раствара окрне стене и на тај начин минерализује се, па онда под јаким притиском избија на површину земљину, у облику извора. Према томе апарат, у коме се ствара минерална вода, личи на обрнути сифон. Кроз један крак површина вода, допре до извесних дубина, ту се минерализује, па онда другим краком избија на површину.

Количина је врњачке воде доста велика. За сада из-

Затим крвне болести: анемију и хлорозу. Веома је добра противу катарa респирационих органа (носа, душника и плућа); чувена је против сипће и заптива, а тако исто и против туберкулозе у почетним стадијумима. Она лечи и многе стомачне болести. Они који имају раширен стомак, брзо се у Врњцима после испирања врњ. водом опораве; а тако исто и они, који пате од дуготрајних дијареа. Сем тога лечи превну и стомачну диспепсију. Она је индицирана и у многим болестима јетре, циркулаторног и уриноског прибора. Врњачка је бања чувена и због женских болести.

Врњци као климатско место. Врњачка Бања лежи на 200 мет. изнад нивоа морског. Она је већим делом заклоњена шумовитим огранцима Копаоника. Једино је према северо-западу ка моравској долини мало отворена. Долина Врњачке реке све се више шири, што се више приближује Морави а више сужава ка извору. Ова конфор-

мација терена веома утиче на атмосферску циркулацију. У горњем делу речног корита, који је не само узак по и обрастао шумом, ваздух не може довољно да се загреје, као у доњем ширем делу. Ова неједнакост не примећује се целог дана, док сунце греје; али чим сунце зађе, ладан ваздух појурити с планина и почне да се меша са загрејаним ваздухом; и док се измена гасова не изврши, догле се осећа јача ладна струја при заласку сунца. После пола сата осећа се благ и пријатан ваздух.

Ми напоменуемо да Врњце окружују шумовити огранци Копавника. Познато је, да шуме ублажавају сурову климу.

Свуда око бање ванредно лепо услова *морска клека* (*Inniperis Sammitinis*), по оконим висовима види се *лужни белчићак, сладун, чер*; више ових долази *леска*, која на Лесковој Равни свија читаве шуме, а одмах за овим *буква*, која својом бујношћу и висином задовољава све посетиоце бањске. На висинама од 800 м. почиње *јела*, која на доста великим просторијама расте помешана са *буквом*, док напоследку према „Белим Водама“ остане сама, свијајући недогледне јелове шуме, које се пружају према Новом Пазару и Косову.

Врњци имају и своју метеоролошку стацију. Ево како је средње стање било у 1899. год.

Средње стање метеоролошке стације Врњци

МЕСЕЦИ	Април	Мај	Јуни	Јули	Август	Септ.
Сува термометар	12.29	15.7°	17.4°	19.6°	18.6°	16°
Апсолутна влажност . .	6.2	9.7	10.2	12.7	11.6	10.8
Релативна	60	72	70	74	74	80
Барометар на 9'	није носи.	739.19	742.48	743.23	741.52	
Падели и висина талога у њима	1.5	5.8	1.9	2.9	4.9	3.2
Кишни дани	3	6	5	7	6	6

Живот у Бањи. Живот у Врњачкој Бањи почиње врло рано. Јутром се устаје обично у 5 сати да се пије вода. После прве чаше шета се пола сата, а затим се пије друга чаша; после овога, ако се не пије трећа, шета се читав сат поред музике и око 7—8 сати доручкује се.

Вода се пије од 20—800 гр., чиста или помешана сурутком. Од ове године установљава се лечење сурутком као и кефиром.

После 1—2 сата по доручку почиње купање. У купатилу се остаје у почетку 5 минута, а позније 15.

Болесници остају обично 3 недеље на лечењу, неки 4 а неки и 6 недеља.

Врњачка вода може се употребити од половине априла до половине октобра.

Пролеће и јесен веома су zgodни за пунокрвна лица. Лето за слабија и осетљивија као и за она која пате од стомака, јетре и слезине. За нервозне најбољи је мај, јуни, август и септембар, тако исто и за оне, који пате од женских болести. За костобоље и реуматичаре јули и прва половина августа, а такође и за све оне који пате од респирационих органа.

Изабави и забаве. Музика свира сваког дана пре и после подне. Концерти и забаве дају се у државној гостиници и у „Орловцу“. Куглане су и разне забаве у Шудину павијону, у којем је и читаоница.

Сем тога посетиоци бањски могу сваког дана правити излете до *Новой Села, Механџаца, Мораве, Трстеника, Манастира Љубостиње* (задужбина Царице Милице), *Краљева, Седмобратне Жиче*, где се српски краљеви крунису. На којима излет у алијеке висине Гоча, одакле је и видик ванредно леп.

Саобраћај с Врњ. Бањом. — Врњачка Бања удаљена је три сата од Крушевца, а четири од железничке станице Сталаћ.

Из Београда за Врњачку Бању полазе сваког дана два воза: један дневни, а други ноћни. Ноћни је воз много подеснији. У Сталаћ се стиже рано у јутру. На Сталаћкој станици има увек доста фијакера и кола, те тог истог дана у подне може се стићи у Врњачку Бању.

Пут од Сталаћа до Бање врло је леп, раван, интересант и романтичан. Чим се пређе Морава, пролази се поред куле Тодора од Сталаћа, а затим пут иде на брешком Мораве, подножјем планине Мојсиња, која је пуна интересних стародревности.

После три четврти часа прелази се река Расина и излази на висораван, на којем је варош Крушевац, некадања владалачка столица српског Цара Лазара.

У Крушевцу је вредно видети место где су били двори Лазареви. Од њега је остао један део куле и врло лепа црква.

Од Крушевца на до Врњ. Бање пут је тако величанствен, да га лепшег у Србији нема, а посетиоци бањски без по муке стигну у Бању.

Сви путници, који путују железницом у ма коју српску бању, треба да при куповини железничке карте кажу да путују у бању. Кад добију карту, они је не предају контролору већ је задрже код себе, јер ће им та карта служити и за повратак (бесплатан). Кад из бање полазе, треба да поднесу железничку карту бањском лекару, који ће им дати уверење да су заиста били у бањи. С лекарним уверењем и задржаном картом враћају се бесплатно у место одакле су пошли.

Врњачка Бања има око 300 које намештених, које намештених соба. Она има и два хотела. Државни хотел, у којем је курсалон и велика трпезарија, има 10 намештених соба; а и хотел Орловац има пространу трпезарију и неколико исто тако лепо намештених соба.

Званична сезона траје од 1. маја до краја септембра. Врњачку је Бању посетило прошле године преко две хиљаде болесника.

Куртакса је 5 динара од породице, а 3 динара од самца.

ЗБОГОМ

италијански написао

Е. Кеера

Amor che nasce e si matura in colpa,
Che col rimorso e col terror s'annoda
Lungamente non dura.

Prati.

(НАСТАВАК)

Врњачка Бања мога оца била је један стари замак између дрвета, под небом увек плавим молованим морским поветарцем што га шиљаше блиско Средземно Море. Ту се

провођаше усамљен живот, у којем беху сачуване за ме све примамљивости старих навика.

Мој отац, болестан, није никуд излазио; сви његови пријатељи беху помрли; нико није марио да прави нова познанства.

— У околини се негде настанила жена адвоката Ф. — рече једног дана мој муж. — Узела је у закуп једну малу виљу, па почиње нове медене месеце са мужем, да би заборавила онај рђави свршетак.

— Говоре — додаде мој отац — да ће тражити познанства у околини.

— Са мношћом занета не! — узвикнух.

Пуковник одобри моју изјаву, допунивши је овим речима:

— Валерија је сувише поносите својим именом и

то је као дуговање, које увек остаје у књижи примања и давања.

А и право је тако. За што да се жена, која је пала, може вратити на оно место, које друге нису никад напуштале, — да буде тако исто виђена, поштована и цењена? Каква би корист остала за ону, која се бори и победи? Чиста девојка, верна жена узалуд стичу право да посе главу високо, кад и она, што падне, може тако исто да је подигне. Ви кажете да се мрља пера — истина је — али вода остане мутна. О! врлина би била врло угодна, кад би се могла узети и оставити према случају. Непресто женског достојанства једини је; ко са њега сиђе, није достојан да се више попије на н.

Племенита охолост исписивала се на лицу пуковникову, док међутим мој отац, узбуђен, одговори:

Главна шеталиште у Врњачкој Бањи.

сувише љубоморна на свој глас, да би правила слична познанства.

— У осталом савети врне жене могли би користити тој несрећници.

— Не верујем, оче. Човек, или је поштен или непоштен.

— Ти си мало оштра. Зар мислиш да се човек не може поправити?

Тог дана сам се осећала јака. Далеко од маркиза, моја строга начела пркосила су бури; охолост, за тренутак у опасности, спрема се више но икад на борбу. Као што туберкулозан човек, осуђен на смрт, хоће безгранично да живот ужива, ја, скоро погађач буре, борих се очајно, наслањајући се на име врлине. Одговорих плачула чела:

— Кајање умањује кривицу, али је не брише, —

— Допада ми се твој говор, Валерија; он ти доликује, јер је израз твога чистог срца. Ти имаш права да будеш строга и можеш бацити камен, јер си без греха.

Без греха? — А докле?

Зар не беше грех тешка ватра, која је клучала у мојим венама? — лудост, мрзовоља, меланхолија, напрасни скокови, млигава растројеност, тисућу знакова, што се појављиваху и ишчезаваху без трага, али што показиваху дубоки и фатални немир.

Бивало је дана, кад не могах избрисати из памети лик маркизов. Његов глас пратио ме је шапћући под сепком платана, очи, осмејак, чар лепе личности, увек су били преда мношћом; осећах још и највише нежан опроштај оне руке, стиснуте у мојој руди....

Тежак знак: милоште мога мужа више ме се не тичаху; чинило се скоро да ме неки нагон одбијања уда-

љаваше од њега. Тада ми се догодило да шетам сама по врту маштарећи: — Ја, тако позитивна, така непријатељица романтичне љубави! Али ја у природи нисам тражила романтику, ни појезију зоре ни заласка сунца, ни мистичка посматрања редова дрвета повитих под теретом росе.

У ћутању и осамљености слушала сам глас свога срца, што се борило са савешћу — и између мучних жудња, између удара узбурканих страсти, осећања дрхтању узнемирену непознатим пијанством. У сенци густе шуме, на ливадама таласастим и орошеним разуздаваху се као ждренци који су раскинули лезе; и кад ми ветар растресаше косу, чинило ми се као бура пољубаца; а ако би какав лептир лепрљајући дотакао се мога врата, ако би какав цвет обилатих чашица подигао до мене мирис свога љубавног живота, ако би лишће зашумтало или би зацркутала у своје гнезду напуштена шева, тада химна идеалног стварања не излазаше из мојих запањених груди; — то је била привлачна снага материје заробљене, која се борила у сред големе радости материје слободне.

Таким оргијама осећања и уображења следоваху дани мирноће, за време којих долажах сама себи питајући се да ли сам смела и покушати да погрешим.

Грозан изглед заблуделе жене улевао ми је увек грозу и страх; али почех мењати своје погледе, делити душу од тела, мисао од дела.

Грех — рекох ја — иде за делом, — пре се не зна за њега. Бог није дао замишљену кривицу; ми смо одговорни за своја дела а не за своје фантазије.

Које ја могу шкодити својом жељом? — Никоје. Част је у сигурности; једна хитлева варијанта фантазије не може је умрљати, шта више нахранивши је мало идеалом, биће све више заштићена од стварности.

Моја мука, и моја утеха у исто време, беше у уверењу да га нећу видети за неколико месеци. Имала сам времена да се умирим, да своје мисли доведем у равнотежу: можда је то све било само питање нерава.

Каквим је речима змија завела Еву? Ја то не знам, али свакако мора бити софизмима; — ако само није имала два ока интелигентна и тужна!

Једно писмо од кнегиње:

„Драга моја! Сутра долазим к вама; спремите ми ручак међу ружама и постељу на маховини; — хоћу да живим дванаест сати идилским животом. Надам се, да вам неће бити непријатно што водим собом кавалера маркиза Л. Он је толико љубазан да прима на себе ту дужност код једне сироте старице. Видите да имам право „што га волим“.

Овај глас био је прави удар муње; срањење није ни мало претерано.

У првом тренутку помислих да бежим, — али како? куда? Помислих да све откријем пуковнику: — али шта све?

Вихор мисли, страха, лудих намера, чудних одлука поврве у мој мозак. А затим необуздана радост, грозничаво осећање среће, море жеља још луђих, још чуднијих.

Часови ми се чинише лагани, вечни; нисам знала како да их проведем, избегавала сам да се састанем с мужем, с оцем, ма с ким било.

Ноћ је била ужасна, пуна снова и привиђења.

Устадох очајна чим зора заруде; одох под платане по роси, са главом у ватри.

Вративши се кући нађох Атилију у малом салону.

— Добра моја Валерија — рече милајући ми косу влажну и разбарушену — ти сувише мислиш као газда-рица на своју дужност после добивеног писма.

Он је мислио да сам ја устала пре времена да настојавам над слугама и да издајем наредбе.

У девет смо били сви готови; ја, обучена и оче-шљана, али са смрћу у срцу.

Око десет сати једна путничка кола иђаху полако по песковитој стази; пуковник притрчавши вратима од кола, поможе кнегињи да сиђе.

И маркиз сиђе подигнувши шепир оном нарочитом љупкошћу велике господе, коју је он имао у највећој мери.

Он се већ познаваше са мојим мужем, те је представљање било непотребно; само се маркиз оправда са своје посете, а пуковник га прими са најучтивљивом до-бродошлицом, указујући му поштовање и пажњу, која према његову отвореном карактеру не могла бити лак.

Једна тридесетина корака раздвајаше нас од уласка у приземни салон, где мој отац, прикован за своју столицу, очекиваше госте.

Атилију понуди руку кнегињи; Л. узе моју руку и пре него што могах отворити уста (што би ме такође издало, јер ми узбуђеност стезаше речи у грлу) рече:

— Госпођо, ваша хладноћа према мени, не даје ми храбрости да идем за вама до полске усамљености; али ме повуче кнегиња, ... срце моје није се могло томе одупрети. Да ли ми опраштате?

— Ја не знам што ви све у моме понашању налазите неку ладноћу, која нема разлога да постоји; ја вас тако исто поштујем као и сваког честитог човека.

Овај лаган млаз паде полако са мојих усана, да ми глас не задрхта — али он је свакако осетио да моја рука задрхта под његовом ... Побледе мало па рече:

— Хвала вам, грофице. Ваша ми свирепост добро чини, — она је као пријатељска рука, што вади гвозђе из ране; човек умре, али више не пати. —

Стигосмо. Напустивши његову руку морадох се наслонити на зид, јер осећах немоћ.

Кнегиња ми рече:

— Погрешили сте што сте данас обукли љубичасто одело; изгледате много блеђи него обично.

Ручак прође брзо. Шесет година кнегињиних не допуштаху јој да једе и да говори у исто време и ма колико да је била разговорна по природи, умела је да негује своје здравље и свој апетит.

Маркиз је изгледао као човек, којег воде на губи-лиште; пуковник се узалуд старао да расположи друштво; расположена је била у самој ствари једина кнегиња, која, пошто поједе свој последњи бисквит, поче говорити ти-суће ништарџа и заврши предлогом да се иде у врт.

Прилике су биле такве, да ја нисам могла побећи од маркиза, јер је обавезан кавалер кнегињин био мој муж, а мој отац није се дигао са столице.

Одосмо, дакле, у врт.

Сва моја брига била је да будемо сви заједно, уопштавајући разговор; али кнегиња, духа чудног и немирног, пуна детињске лакомислености и каприса, узвикну после неког времена:

— Надам се, грофице, да нећете бити љубоморни и да ћете се напослетку уморити чувајући свог мужа. То велим с тога, што тамо у дну видим једно романтично местанце, где има места само за двоје.... радо бих онде села.

Нисам је познавала младу, али мора да је била мила женица, кад и сад, седе косе, тако обилује духом и милоштом.

Насмејах се њеној шали и ма колико да ми је мучно било, не могах спречити маркиза да продужи са мном пут испод платана. Али тек што зависмо стазом, покушах да извучем руку, шапућући:

— Опростите, имам да наредим нешто у кући.

Он ме задржа врхом прста али ме његов силан поглед прикова за земљу.

— Господине — рекох — шта хоћете са мном?

ове три речи. Од тога тренутка осећала сам да сам изгубљена.

— Маркиже — протенах наслонивши се на стабло једног дрвета — сетите се ко сте ви, ко сам ја и како сте примљени у овој кући!

— Хтео бих да заборавим све и да живим само у вама, али ако ми наредите да се свега тога сећам, сећаћу се. Али ми бар допустите да вас волим.

— Ја држим да то човек не може примити кад није у стању вратити.

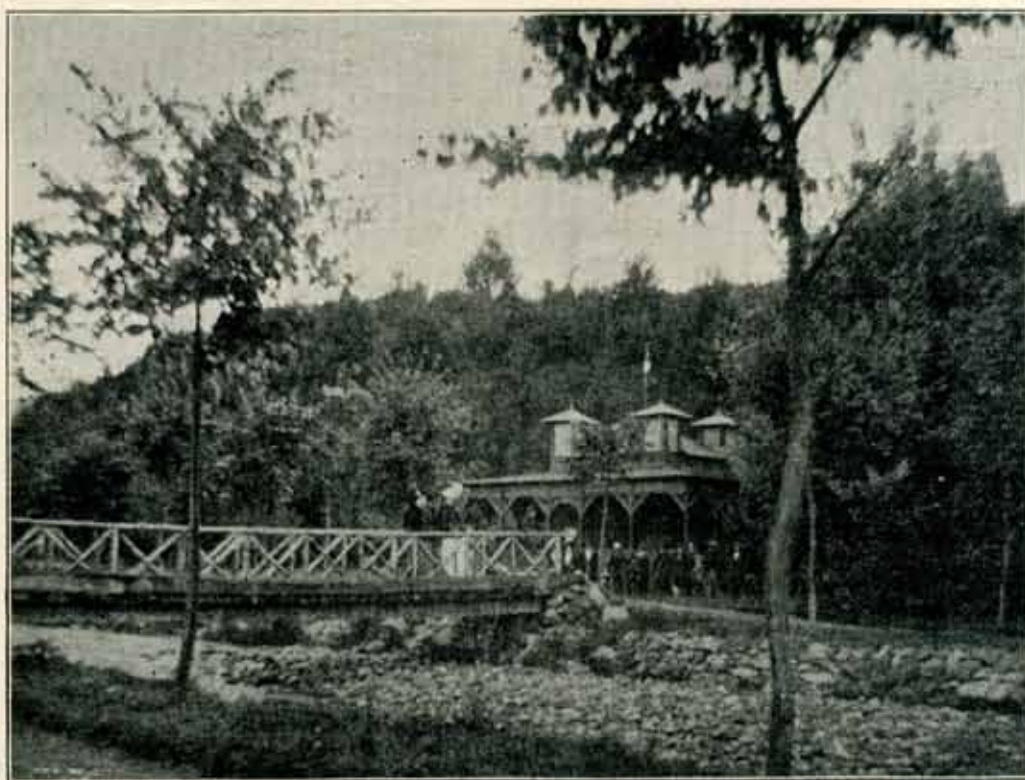
— Ништа ја од вас не тражим, грофице.

— А кад бих ја од вас тражила једну милост?

Он ме гледаше крајње меланхолично; изгледало је да погађа моје мисли.

— Удалите се....

Ја стајих увек наслонена на дрво. Пружих му руку;

Чишоница у Врњачкој Бањи.

Он не одговори ништа; његов поглед светао и дубок горео је љубављу. Поумих да се удалим; — свага ме издаде.... Хтедох говорити, хтедох кренути се — не знам да ли пођох — само знам да он пружи руке да ме придржи и притисну ме страсним загрљајем на своје груди.

Све је то трајало један тренут ока. Маркиз се баци пред моје ноге, молећи ме за опроштај.

— Јесте ли ви луди! — То би вам било једино оправдање.

Тако рекох; али ми је глас дрхтао и у мојим залуталим очима он је могао читати узбуђеност мога срца.

Подиже се, узео моју руку и ставивши је свечано на своје груди рече:

— Ја вас љубим!

Није могућно поновити тон и поглед што беху уз

он је узео, саже се скоро да је пољуби, али ја је спустих полако донесавши је до набора своје одеће.

Не погледавши ме и не изговоривши ни једну реч, он нагло побеже и изгуби се међу платанима.

Остах потонула у неизмерној радости и никакав глас савести не узнемири прве чари несрећне страсти.

Још сам веровала у своју врлину; држала сам да се чиста и племенита љубав може расцветати без кривице.... јер и најидеалнији цвет не није такође из земље.

О девојке, што се у чистој невиности свог петнаестогодишњег живота предајете дражима измењеног погледа, слатког осмеха, тајног стезања руку — и под утисцима чистог куцања вашег срца безазлено верујете, да сте се подигле на крилима етеричне љубави, о девојке, та куцања срца запаљива су материја! А кад

у часовима самоће, при светлости звезда, мислећи на стихове каквог омиљеног песника или на епизоде каквог меланхоличног романа, осетите на једанпут да вам се крв нагло пење у вене, пазите, неискуснице, то се у вама буде осећања.

Вама ће говорити о фантазијама, о измени душа. Не верујте му! Љубав је једна једина а тежи само једној сврси.

И ја сам се била предала појетској маски осећања; хтедох сама себе уверити да је срце једно, а тело нешто друго; примих холу теорију да дух стоји над телом — и неприметно падох у замке.

Мислила сам да ћу владати својим осећајима, а они овладаше мноме.

Према мужу сам осећала сестринско пријатељство, које ми се учини да се потпуно слаже са новим осећањем, што мноме овлада.

Дигла сам се маркизовом љубављу, а у исто време осећала сам радост да се покажем добра и љубазна и према Атилију. Мислила сам да му удвојеном пажњом могу заменити онај део наклоности, што му га одузимаху моје мисли.

Тако прође јесен. — Два равна месеца не видех маркиза.

Кад се вратих у град, кнегиња се не уздржа дуго да ми о њему не говори.

— Знате ли, сирмах Л. . .

Поблех. — Она продужи обичном брзином:

— Губи се у очима — не знам шта му је. Кажу да је залубљен; а у кога? — Нико не зна. Пробала сам да га утешим; говорих му: драги маркизе, ако вам треба љубави, ја ћу вас волети као Јулија, од првог цркута шеве до последњег појања славујева и обратно. Али изгледа да остаде ладан према моме предлогу. Сад је у Швајцарској по савету лекареву: — можете ли ви ту шта разумети?

— Ја на сигурно не.

О ја лажљивица! — Како радосно дрхтање осетих у грудима, како нежну жалост мислећи на њега који сам дута по планинама швајцарским! . . .

Баш пред сам Божић друштво за заштиту одојчади приреди базар у корист те установе и многе госпође беху умољене да помогну увећати значај и интересе базара.

Ја, без икаквих породичних обавеза, примих позив без устезања. Први пут сам се нашла у оваквом послу и првих дана забављала сам се гледајући трудове госпођа продавалица да им се даду за секретаре најмлађи и најљубазнији кавалери. Старији су били одбацивани без милосрђа.

Двадесетгодишњи Барон Ј., пишан најодважнијих госпођа, ако не и отворених напада, био је изабран за секретара чувене госпође Ф. — жене адвоката.

Мени, која се око тога нисам трудила, дође у део један елегантан педесетогодишњак, сипљив и обојене косе.

Много сам се због тога смејала са пуковником, али у очи дана одређеног за продају, јавише ми малим писамцем, да се мој секретар разболео и да ће бити замењен како се може боље.

— Горег се немаш бојати — рече Атилију, шадећи се.

Да ли треба казати? — Нови се секретар био је он.

Тек што је стигао из Швајцарске, оде председнику друштвеном који га узме на корист базара као заменика старог, болесног елегантног господина.

Да ли је маркиз знао, да сам ја била дама њему намењена? — Или га баш судбина баца по други пут у наручја?

Он ми то не каза.

Блед, миран, великих, плавих очију окружених прним трепавицама и тужним осмехом, који увећаваше чар његових лепих уста, седе поред мене на тесном простору једне клупице: нити он шта рече, нити му ја за дуго шта проговорих.

Имао је приу ретку косу ниско повијену на следе очи; племенито чело, профил античког вајарства, уста мала, али мушка. Са свим светле зенице бацаху зраке светлости на лице нешто строго; а осмех нешто саркастичан, нешто мек, нешто усмиљен, нешто меланхоличан даваше хране ватри мога узбуђеног срца.

Он је ћутао, али његове очи говораху: „Ја те волим: ти ми се допадаш, лепа си; ја живим само за тебе!“

Така појава мање би била опасна, него ово ћутање.

Па зар ми он то није већ изјавио? Зар се ја не сећам реч по реч нашег кратког разговора под платанима и оног онојног блаженства кад ме је привукао својим грудима?

С десне стране од мене продавала је цвеће лепа госпођа Ф., пуна плавуша изазивачког изгледа, којој помагаше барон Г. Они се смејаху и ћеретаху, да се орило по сали. Какав контраст према нама двојима немим и узбуђеним.

Наша забуна беше сувише очевидна и могаше нас компромитовати.

Тражила сам начина да је одстраним наводећи разговор на најобичније ствари, али не успех. Л. га примаше са презривом равнодушношћу или одговараше горком проијом.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Б Р И Г А

РОМАН

НАПИСАО

ХЕРМАН СУДЕРМАН

(3)

Када је Павлу било четрнаест година, одлучи његов отац да га пошаље да се припрема за конфирмовање.

„Што честито у школи иначе неће научити“, говораше он, „време и новац су код њега бачени. С тога га ваља што пре конфирмовати, да се може посветити домаћинству. Иначе од њега неће бити ништа друго до ли тежак.“

Павле је био задовољан са тим, јер је тежио да прими на своја плећа део брига, које су мучиле матер. Мислио је да постане у неку руку надзорник, који би свагда заменио одсудног господара и сам се латно посла, где је ваљало слугама предјачити добрим примером. Надао се да ће његовом вредноћом настати ново срећније време, а када би у вече легао у постељу, сањао је родна поља и ојајне, темељне житице. Све се више створи у њега одлука, да употреби сву своју снагу на то, да подигне глас запуштеном имању. Желео је да браћа некад рекну

о њему: „Па ипак је био користан за нешто, и ако није могао поћи за нама, по нашим сјајним етазама.“

Да, браћа! Како су они међутим порасли и постали отмени! Један се одао изучавању филологије, а други је ступио као приправник у угледну неку банкарску радњу. Успркос добре тетке требало је обојици новаца, много новаца, много, много више, него им је могао послати отац. Па а за њих се надао Павле почетку безбрижнијих времена при своме прелазу на домаћинство. Сав ће се сувишни новац послати њима, а он, о, он ће већ штедети и бринути се, да могу они слободни од немаштине и невоље наставити пут ка својим узвишеним циљевима.

С оним побожним мислима крену се Павле на први час веронауке. — Било је то једнога ведрога пролећњег јутра у почетку месеца априла.

Нова трава на рудини зазелени се, смрека и врисак потераше нове, меке врхове, на ивици шумској цветале су сасе и љутић. — Преко рудине духаше му на сусрет

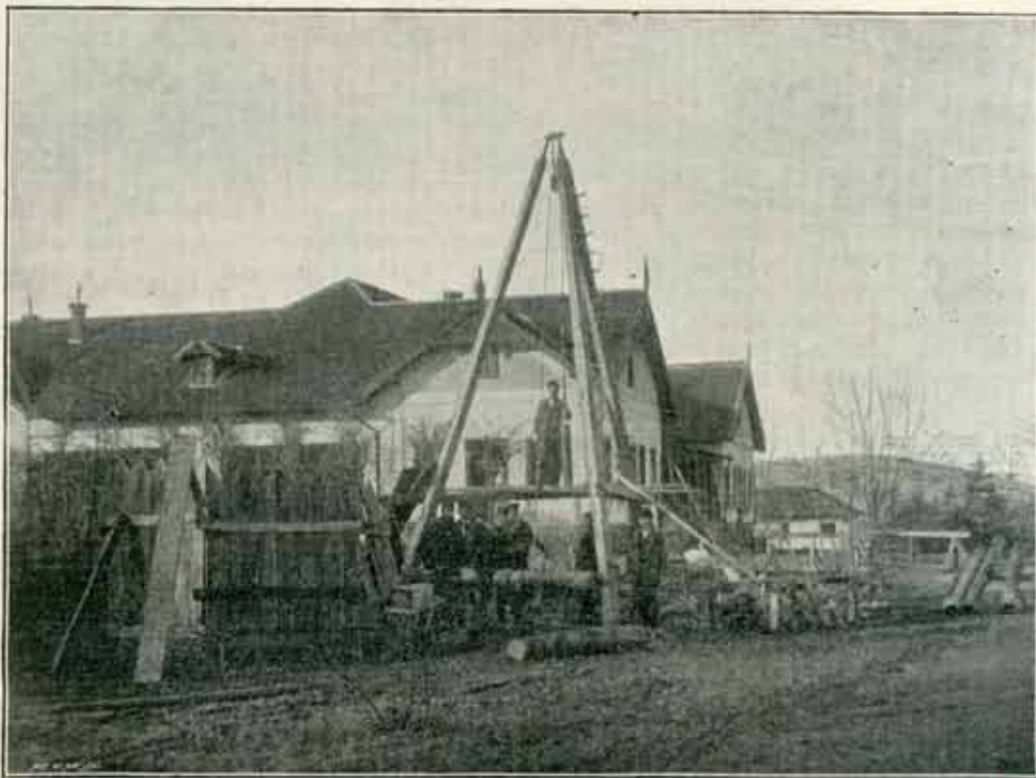
а имале су на себи fine, сиве капуте и пешуре с перјем. Мора да су биле оно њихове кочије на пољу.

Он погледа низ свој капут и да се увери, да ли му се не треба стидети. Био је од fine црне чохе, направљен од старог фрка студентова, и чисто је изгледао као нов, само су се шабови мало сијали. Тек није се морао стидети.

Зачу се звоно. Позваше конфирманде у цркву. — Павле се осети слободан и побожан, када га обузе слепчани сутон црквени. — Више није мислио на капут, а прилике дечаке уокло начинише се као сенке.

С обе стране олтара било је клупа. Десно је ваљало да седну дечаки, лево девојчице.

Павла одгурнуше у последњи ред, где су седели мали и сиромашни. Седе између два босонога, напличарска дечака, који су имали на себи просте, исцепане капуте. Поред рамена својих предњих другова виде како се с оне стране намештају девојчице, прво отмене, па сиротно обучене.

Копање архејског бунара у Врњачкој Бањи.

тонал ветар, чисто би гласно узвикнуо, а срце му отежа од саме радости.

„Мора да се спрема што жалосно“, говорио је себи, „јер човек се не сме да осећа тако весео на земљи.“

Пред свештениковом градином беше читав низ кола, од којих је познавао само нека. Било је ту и отмених кочија. — С поносним осмехом седели су кочијаши у својим сјајним капутима на колима и гледали су презриво око себе.

У градини била је испуњена велика гомила деце. Засебно дечаки, засебно девојчице. Међу дечацима била су и она два брата, од којих је пређе толико трпео, а који већ годину дана нису више долазили у школу. Приђоше му врло љубазно, и док му један пружи руку да се подздраве, други му остраг подметну ногу.

Од девојчица неке су се руку под руку шетале по етазама. Биле су се обухватиле око појаса и кикотале се. Већина му је била непозната, неке су чак изгледале отмене,

Стаде размишљати о томе и да ли је на небу сличан ред, и дође му на ум изрека:

„Ко се понизи, биће уздигнут.“

Дође свештеник.

Био је то гојазан човек са двогубим подваљком и плавим залозцима. Горња му се усна јасно преливала од честог бријања. Није имао на себи одежду, већ прост при капут, али је ипак изгледао врло достојанствен и свечан.

Прво изговори дугачку молитву о речима „Пустите децу к мени“, и надовеза на то опомену, да ову годину сматрају као време посвећивања, да не тутње и не играју, јер то се не слаже са достојанством конфирманда.

„Ја никада нисам тутњео и играо“, мислио је Павле и био је у тренутку пун поноса ради свога богоугодног понашања. „Али је ипак било штета“ — помисли затим.

Потом похвали свештеник најодличнију хришћанску врлину: смерност. Не би требало ни једно од њих да

сматра да је узвишеније над којим другим, што су његови родитељи можда богатији и отменији него ли родитељи његова друга или другарице. Јер пред Божјим су престолом сви једнаки.

„А, ето вам!“ помисли Павле и ухвати љубазно руку свога издераног суседа. Овај помисли да Павле хоће да га уштинје, па рече: „Јао, немој!“

Затим извуче свештеник из џепа лист хартије и рече „Сада ћу да прочитам ред, по коме ћете одсад седети.“

„А шта ли ће ред,“ помисли Павле, „када су пред Божјим престолом сви једнаки?“

Свештеник рече: „Прво ће девојчице, па мушкарци“, и поче читати.

Већ прво име изненади Павла, јер је гласило — Јелисавета Дуглас. Виде где се подиже израсло, бледо девојче побожна лика и скромно зачешљане косе и где оде првоме месту.

„Дакле то си ти!“ помисли Павле, „и ми ћемо заједно примити благослов.“ Срце му заигра од радости, а и од страха, јер се у исти мах поплаши, да ће јој изгледати сувише незнатан. — „Можда те се чак више и не сећа“, мислио је даље.

Посматраше је како оборених очију седе на своје место и пријатно се засмешкаше.

„Не, није она поносита“, рече он тихо за се, али ради сигурности погледа свој капутућ.

Затим бише прозвани мушкарци. Прво оба брата Ердмани. Они су се и иначе били распртили на првим местима; а затим би прозвано његово рођено име. — У том тренутку Јелисавета учини исто, што и он мало час. Она брзо подиже главу и гледаше на редове дечака.

Када је сео на своје место, погледа и он преда се на земљу, јер се хтео с њоме изједначити у скромности, а када затим диже поглед, виде њено око пуно радозналости на себи. Поцрвене и скиде једно перце са свога капутућа.

Па затим поче настава. Свештеник је објашњавао библиске изреке и пропитивао је црквене песме. Прво дође ред на Јелисавету. Она мало подиже главу и мирно и слободно изговори стихове.

„До врага, ала је одважна ова девојчина“, мумљао је млађи Ердман, који му је седео с леве стране.

Павле осети како га намах обузе срџба. Чисто би га избио усред цркве. „Рекне ли још једном „девојчина“ избићу га.“ То се зарече свечано. Али млађи Ердман више и не помисли на њу, већ се занимаше тиме да онима иза себе забада чиноде у листове.

Када се сврши час, изиђоше из цркве прво девојчице све две и две. Тек када су изишле и последње, смели су поћи и мушкарци. У порти сrete Јелисавету, која баш пође својим колима. Обоје се погледаше мало са стране и прођоше једно поред другог.

Поред њених кола била је једна стара госпођа с кудравим витицама и персиским огртачем, која ју је јамачно чекала у пароховој кући. Она пољуби Јелисавету у чело, и обе се попеше у кола. Ова су кола била најлепша од свих, на кочијашу је била бела шубара с црвеном кићанком, а на јаци и рукавима имао је сјајне ројте.

Баш када одоше кола, напалоше га оба Ердмана, који га мало истукоше.

„Срам вас било, двојица на једнога“, рече он, те га они пустише.

Задовољан пође кући. Подневно сунце треперило је на широкој рудини, а у магластој даљини њаху кола, све мања и мања, и ишчезоше напослетку као црна тачка у боровој шуми.

Када стиже кући, пољуби га мати у оба образа и запита: „Па, како је било?“

„Сасвим лепо“, одговори он, „тамо је, мамце, била и Јелисавета из беле куће.“

Тада се она сва зацрвене од радости и питаше за много што шта, како изгледа, да ли се проленшала и шта је с њиме говорила.

„Ништа“, одговори он посрамљено, и, када га мати затим зачуђено погледа, додаде брзо: „Чујеш, али није охота...“

Другога понедељника нађе је већ на њеном месту, када уђе у цркву. Држала је Свето Писмо на коленима и учила је стихове.

Није било дошло још много деце, и када он седе према њој, начини она слаби покрет, као да хоће да устане и да му приђе, али седе опет и настави учење.

Мати му је пре поласка препоручила да просто освоји Јелисавету. Била му је рекла да јој рече да она много поздравља њену мајку, и да се распита како јој је. Успут је састављао дугачку беседу — само није био на чисто да ли да јој каже „ти“ или „Ви“. — „Ти“ било би најпростије. Чак је изгледало да се његовој матери то учинило најприродније, али „Ви“ је свакако звучало лепше — указивало је на зрелије године. И како се није могао одлучити, ману се сасвим беседе. — И он сада узе преда се Св. Писмо, и обоје се налактише на колена и учашу марљиво.

Али му је то слабо помогло, јер када му је свештеник после на часу стављао питања, није више имао ни појма. —

Настаде мучно ћутање; Ердмани су се смејали злурадо, а он, обливен руменилом стида, мораде опет сести на своје место. Више се сада није усудио да подигне поглед, и када је при излазу из цркве видео Јелисавету где стоји пред вратима, као да нешто чека, обори очи и хтеде брзо проћи поред ње. — Али она коракну према њему и освоји га:

„Мамица ми је наредила да те запитам — како ти је матери.“

Он одговори да јој је добро.

„И много је поздравља“, настави Јелисавета.

„А и моја мати много поздравља твоју“, одговори он, окрећући Св. Писмо и Песме између прстију, „и наредила ми је да те и ја питам, како јој је.“

„Мамица ми је рекла да поручим“, настави она, као да је научила на памет, „да је много болешљива и да врло често мора чувати собу, али да јој је боље сада у пролеће — и не би ли ти пошао с нама кући на нашим колима. Рекла ми је да те понудим.“

„Где, Мајерхедер апикује“, узвикиу старији Ердман, који се био сакрио иза црквених врата да своје другове тршчицом гиличе кроз пукотину.

Јелисавета и Павле згледаше се зачуђено, јер нису знали шта то значи, али пошто су осећали да то значи што зло, поцрвенеше и растадоше се.

Павле погледа за њом, како се поне у кола и одвезе. Овом приликом није на њу чекала стара госпођа. То јој је била гувернанта, како се чуло. Да, она је била толико отмена да је имала чак и гувернанту!

„Извучи ће ти Ердмани батине“, тиме он доврши своја премишљања. — — —

Прођоше неколико недеља, а он се није више разговарао с Јелисаветом. Када би ступао у цркву, она је махом већ седела на своме месту. Тада би му се пријатно поклонила, и то је било све.

Па онда дође један понедељник, када је нису чекала кола. Он је то опазио одмах, чим је дошао до цркве, и уздахну лако, јер оходи кочијаш са шубаром, коју је носио и усред лета, увек би у њему изазвао мучан осећај. Ваљало је само да помисли на кочијаша, када би седео наспрам ње, па да му се учини као биће с другог света.

Данас се усуди да је готово поверљиво поздрави, а учини му се исто тако, као да и она одговара на његов поздрав пријатније него иначе.

А када се сврши час, она му одмах приђе и рече: „Морам данас пешке кући, јер су нам сва кола у пољу. Мамина је рекла, да можеш ти донекле са мном, пошто нам је пут иначе исти.“

Он се осећао врло срећан, али се не усуди да пође поред ње, све док су били у селу. А обзирао се страшно с времена на време, да ли га не чекају где са својим заједанима оба Ердмана.

Али када пођоше пољем, некако несвесно пођоше једно поред другог.

Било је јасно јулско пре подне. Бели песак на путу се преливао... Свугде у наоколо цветало је смиље, а госпоња влас повијаше у топломе ветру... Из села чуло се подневни звонце... Нигде живе душе... Рудина је била као изумрла...

„А шта то имаш увек да мислиш?“ упита она.

Он се мало замисли, али се баш ничега не сети. „Па све су неке глупости“, рече он, „паметно ми мисли иначе не долазе.“

Па јој онда причаше о браћи, о дебелим књигама, које су пуне бројева — име им је био заборавио — и које су они већ знали на памет, када су били његових година.

„Па што и ти то не учиш, када ти чини толико задовољство?“ упита она.

„Али не чини ми то задовољство“, одговори он, „па имам тешку памет.“

„Па нешто тек инак знаш?“ упита она даље.

На граници. Слика П. Вируц-Ковалски.

Јелисавета је имала на глави широк сламни шешир да се заштити од сунчевих зрака. Њега сада скиде и махаше њиме, држећи га за везу од гуме.

„Биће ти одвећ топло“, рече јој, али како му се она мало подсмехну, скиде и своју капу с главе и баца је високо у ваздух.

„Па ти си сасвим весео дечко“, рече му она, климајући главом ради одобравања.

Он заврте главом, и чело му се опет набра у озбиљне боре, које су га вазда чиниле старим.

„А не“, рече он, „нисам ја весео.“

„А што ниси?“

„Имам увек да мислим на пуно ствари“, одговори он, „а када ми неки пут дође да будем весео, увек ми се нешто испречи.“

„Не знам баш ништа“, одговори он жалосно, „отац све каже да сам тако глуп.“

„Чујеш ли — на то се не смеш ослоњити“, тешила га је она, „и мени моја госпођица Ратмајер све нешто приговара. Али ја — е, ја —“ Она заћута и ишчупа струк киселака, поред кога прођоше.

„Има ли твој отац још једвако онако живе очи?“ упита он.

Она климну главом и лице јој се озари.

„Ти јамачно веома волиш свога оца?“

Она га погледа зачуђено, као да му не разуме питање, а затим рече да га врло воли.

„А и он тебе?“

„Још како!“

И он сада откиде струк кисељака и уздахну при том.

„А што уздишеш?“ упита она.

Дошло му је случајно нешто на ум, рече он, а затим запита смејући се, да ли је отац још по који пут узима у крило, као онда када је он био у белој кући.

И она се насмеја и рече да је већ велика девојка и да не пита тако луде ствари, али после се издаде да и сада још седа ону у крило, „само не јаше више на колени“, додаде смејући се.

„Е, то је био леп дан“, рече он, „а ја сам седео на другој колени. Како ли смо мали онда били!“

„А што смо били глупи, Господе Боже!“ одговори она, „када се још сетим како си хтео звиждати, а ниси умео.“

„Зар си то запамтила?“ упита он, и очи му синусе, свестан своје садашње вештине.

„Разуме се“, рече она, „па кад си пошао, дотрча још једном, и — знаш ли још?“

Знао је добро.

„Данас тек умеш да звиждиш“, смејала се она, „у нашим годинама то више није јунаштво — чак и ја умем!“ — и она сведе усне на смешан начин.

Њега заболе што говори тако с омаловажавањем о његовој вештини, и поче мислити о том, не би ли било најбоље да се од сада сасвим мане звиждања.

„Што си тако ћутљив?“ упита она, „зар си и ти уморан?“

„Нисам, а зар ти јеси — је ли?“

Јесте, — пешачење по песку и подневној врућини уморили су је.

„Па дођи нашој кући и одмори се“, повика он светла ока, јер помисли на радост, што би је имала његова мати, када би је угледала.

Али она захвали. „Твој отац није расположен према нама, каже мамица, и зато и не смеће доћи у Хеленентал у походе. Твој би ме отац можда истерао из дворишта.“

Сав покрвенео, одговори „то јамачно отац не би учинио“ — и постиде се врло.

Она баци поглед на кућу на рудини, која је била на непуних триста корака у страну. Црвена ограда сјајала се у сунчеву сјају, па чак и сиве, пропале стаје изгледале су пријатније него иначе.

„Код вас је сасвим лепо“, рече она, подносећи леву руку као штит над очи.

„Па јесте“, одговори он, а срце му се испуни поносом, „а за једна врата од житнице прикована је сокулага. — — — Али ће код нас бити још много, много лепше“, додаде он озбиљно после једног часа. „Само док ја дођем до власти.“ А затим јој поче разлагати своје планове о будућности. Она га пажљиво саслуша, али када је баш довршио, рече она још једном „уморна сам — морам се одморити“. И учини покрет да седне на ивицу околна.

„Немој ту на припеци“, опомену је он, „ходи да потражимо ма коју смреку.“

Она му пружи руку и допусти да је уморну одвуче преко рудине, пуне кртичњака, као таласасто море, са нешто смрека на иници шумској, које су се онде онде издизале над равном површином као прие гноме.

Под првом смреком чучну она, тако да је њена сенка готово сасвим застрла њену нежну, суху прилику.

„Ево места баш за твоју главу још“, рече она, показујући на један кртичњак, који је још био у сенци.

Он се испружи на траву, ставивши главу на кртичњак, а покривши чело ивицом њене алине.

Она се уморна наслони на жбу, да у његовим границама нађе наслона.

„Иглице и не боју“, рече она затим, „оне нам добро мисле; чини ми се да бисмо могли проћи и кроз шипражје Триове Ружице.“

„Ти — али не ја“, одговори он, подигавши очи у лежању, „мене је убо досада сваки три, — ја нисам какав принц из бајака, чак ни какав јадан Срећко.“

„Све ће бити“, тешила га је она; „не смеш само бити увек тако жалостан.“

Он јој хтеде нешто одговорити, али не нађе правих речи, а како је замишљено гледао у вис, пролете плавим небом једна ластва. Тако и преко воље звизну, као да хоће да је домама, а када она не хтеде доћи, звизну још једном, па и други и трећи пут.

Јелисавета се смејала, али он је звиждао и даље — у почетку и не знајући, како? и не мислећи, зашто? али како му се прометну звук за звуком преко усница, учини му се као да је намах постао врло говорљив и као да на тај начин може да каже све, што му тишти срце и што се речима никада не би усудио исказати... Појави се све што га је жалостило и о шта се бринуо. Она склони очи и слушаше како звуци говоре место њега. Учини му се да је драги Бог на небу узео реч место њега и да прича све, што се њега тицало, чак и оно о чем никада ни сам није био на чисто.

Када је опет отворио очи, није знао колико је тако лежао и звиждао, али виде како Јелисавета плаче.

„Што плачеш?“ упита је.

Она му не одговори, обриса убрисом очи и диже се. Кутећи ишли су неко време једно поред другог. — Када дођоше до шуме, која се рашири густа и мрачна пред њима, застаде она и запита:

„Ко те је то научио?“

„Нико“, рече он, „то је дошло само собом.“

„Знаш ли свирати и у флауту?“ упита она даље.

Не, то није знао, а није никада ни чуо, само је знао да је то била омиљена свирка Фридриха Великог.

„То мораш научити!“ рече она.

Он рече да се боји да ће то бити одвећ тешко.

„Па ипак би требало да покушаш“, саветоваше га она, „ти мораш бити уметник, — врло велики уметник.“

Он се уплаши када му ова то рече. Једва се усудио да пође даље у њеној мисли.

Када изиђоше на другој страни из шуме, раздвојише се. — Она настави пут белој кући — а он се врати. Када је опет видео смреку, под којом су седели њих двоје, учини му се да је све сав, и на том и оста и на даље. — — —

Прођоше два, три дана, пре него се усудио да матери ништа исприча о своме доживљају, али онда више не могаде издржати, већ јој исприча све.

Мати га гледаше дуго, па изиђе, али од сада је потајно слушала, не би ли чула који звук његова звиждања.

Оба детета ишла су још често пута заједно кући, али им никада више не дође онакав час, какав је био онај под смреком.

Када су пролазили поред ње, погледали би се и насмејали, али се ни једно не би усудило да предложи да онет седну под њу.

Па ни свирање у флауту не поменуше више, али је у потаји Павле врло често мислио на то. Чинило му се оно као нешто небесно, нечувено, једнако са знањем које се текло из догаритамских таблица. Е, да је био паметан и обдарен као браћа! — али он је био само глуп, прост дечак, коме је требало да је доста то, што се сме старати за друго.

Врло се често питао, како ли изгледа тако свирање у флауту и какви ли су они, који то знају. Имао је врло високо мишљење о њима и мислио је да мора да га је увек високе и свете мисли, какве се њему самом јављаху само у оно врло мало тренутака, када би се сав занео у своје звиждање.

Па онда дође дан, када је ваљало лице у лице да гледа једнога флауташи.

Било је то по подне једнога мутнога, бурнога новембарскога дана. Почело се већ смркавати, када изиђе из школе и полако пође сеоским путем кући. Тада допреше до његових ушију врло необични звуци из једне крчмице, у којој се скупљаше обично олош из околине. Никада није чуо, али му је било јасно: то мора да је флауташи. Прислушкујући застане пред вратима од крчме. Срце му јасно закуца, удови му задрхташе. Звуци су били слични његову звиждању, али много пунији и мекши. „Тако мора да свирају анђели на престолу Божјем“, помисли он.

Само му је једно било необјашњиво, како је ова свирка, која је јечала тако тужно и чежњиво, могла доспети на такво извикано место. Викање и клицање и звектање чаша, што се мешало са свирком, изазва бол у његовој души, и њега обузе намах гнев; да је био велики и снажан, полетео би унутра и све би скупа избацио лармације и пијане, да се не оскрнавје свети звуци.

У том се тренутку отворише врата, пијан један радник протетуром поред њега — гадан задах допре до њега... Вика би све већа и већа... Једва га је свирка у флауту могла надмаштити.

Тада прибра снагу и пре него се врата затворише, прогута се кроз уске отвор унутра у крчму... Угуравши се иза једнога празнога бурета од ракије, стојао је ту... Нико не обрати пажњу на њега.

У први мах није разликовао ништа... Запара и вика обузеше сасвим његова чула, а звуци флаутини бише тако крештави и дисхармонични, да му вређаху слух.

Усред оних који су викали и лунали ногама седео је на обореном бурету један одрпанко подбула, бубуљичава лица, с црвеним носом и црном, масном косом — прилика од које Павла прође језа по свем телу, када је виде... То је био онај, који је свирао у флауту.

Као скамењен од чуда гледаше га дечак. Обузе га осећај, као да се руши небо, као да пропада свет. — Сада свирач остави флауту, изговори хрпавим, промуклим гласом неколико гадних речи, пони халацљиво ракију, коју му пружише околни, и поче, ударајући ногама такт, свирати сокачку једну песму, уз коју пристадоше слушаоци урликањем.

Тада утече Павле из крчмице и трчаше што га је снага носила, као да се боји да се опет оесвести.

Када је био сам на рудини, преко које су дували ветрови и на чијим се ивицама помаљала сумпорножута трака вечерње светлости, застане, поклони лице рукама и плакаше горко. — — —

Али зиме, која настаде, обустави Павле сасвим своје звиждање, а још му је више било одвратно свирање у флауту. Када би помислио на њ, изишла би му пред очи слика оне пропалице, који му је оскрнавио чежњу.

Јелисавету сада није више виђао. С почетком зиме премештени су часови веронауке из цркве у свештеников стан, и пошто у њему не беше просторије, у коју би могли стати сви конфирманди, поучавани су мушкарци и девојке подвојено. Каткада видео је да прођу Јелисаветина кола мимо њега, али је она била увек толико умотана у бунду и мараме, да јој се лице није могло распознавати. Чак није ни знао да ли га је примећавала.

У то је време имао много једа од браће Ердмана, који су знали да му ваде душу. Био је сасвим немоћан према њима, јер је сваки понаособ био дванут јачи од њега; уз то су га нападали увек у двоје, и док га је један држао, други би га штимао. Нису њих двоје били из основна пакосна створења, напротив према осталима су били доброћудни и великодушни, али баш његову тиху, у се повучену природу мрзели су из дна душе. Називаху га ђу-талином, намћором, и када би га избили, говорили су му: „Тако, а сада нас тужи, то би ти потпуно личило.“

Његова сриба противу противника расла је све више. Често је сам себи пребацивао да се понаша кукавички и

нечасно, и кривио се да је нискога, роњскога понашања. Једнога дана, када је јурио по снегом покривеном дворишту, ускине у њему толико сриба, да одлучи да се ослободи оне але браће, па ма га стало живота. — Отрча у стају где је било тоцило, раскрави око њега смрзлу воду и наостри перорез, док није просекао траку најтање свилене хартије. Али када га првога понедељника опет истукоше, није имао одважности да га извади из џепа, и морао је поново да себи пребаци кукавичство. Одложи за други пут — али на томе и оста.

И од оца имао је много да претрпи. Овај се и онет носио с великим плановима, и тада би се увек осећао врло узвишен, и ни мало не би био расположен према Павлу, кога је презирао због његова ситничарскога духа.

„Што није на тога дерана прешла бар најмања прекрица мога духа?“ говорио би он, „како бих га тада могао васпитати за помоћника у својим плановима! — Али сувише је тунав — жали Боже труда.“

Сада је намеравао да оснује акционарско друштво за вађење тресета, да вађе велике капитале и да сам себе наменује управником с толико и толико хиљада талира плате. Сваке би се недеље одвезао два до три пута у град и често се пута ни другог дана не би вратио кући.

„Иде тешко“, говорио је потом, пошто би се испавио од пијанства, „али ђу цације већ ухватити. И Дуглас, тај надувени, мораће загриети. Када бих само знао, како бих га могао једном добавити! Хеленентал никада више нећу прекорачити, само с тога већ да не гледам како га је напустио — јер то је свакако учинио — а у граду га никада не видим. Али загриети — загриети мора. Ако не унише читаву хриу удеоница, нека га носи ђаво.“

Госпођа Јелисавета слушала је све то тужно, не рекавши ни речи, а Павле је после тога обично узео по тајно са даске кључ од стаје, да се разговара са „Приом Сузом“. Јер он је једнако веровао да ће од ње доћи снае.

Када прођоше ускршњи празници, би веронаука опет држана у цркви. Дечади и девојчице се после подугодишњег растанка опет саставише.

Јелисавета се у току зиме врло променила. Изгледала је сада готово као одрасла дама. Носила је подугачку хаљину и спустила је косу преко чела у мишике.

Павле је поздравил врло плашљиво; учини му се као да више не пристаје уз њу — али она устаде са свога седишта, пође му три корака на суерет и стисне му срдечно руку на очиглед свима.

Другога часа кружио је међу дечадицама листић, који изазва велико расположење. На њему с много шара беху написане речи

„Заручени:

Павле Мајерхефер

Јелисавета Дуглас.“

Рукопис је био млађег Ердмана. Павлова рука потражи поживи; у један мах му се учини да би га могао потегнути на свога суседа усред цркве; ишчупа му листић из руку и исцена на парчад.

Јелисавета га гледаше зачуђено, а свештеник га опомену да се смири. Сада се уплаши због своје рођене одважности. Ердмани су јамачно опазили да се у тој ствари није шалти с њиме, и више не покушаше да га дирају Јелисаветом...

Последње недеље пре Духова била је конфирмација. Павле ту моћ није могао савати, пре зоре устаде, обуче пово црно чохамо одело, које му је добра тетка послала за ту свечаност, и обиђе тихо двориште и росна поља, све до баруштине, која се својим шареним цветним рухом сасвим свечано ширила пред њиме.

При помолу сунчеву склопи руке и изговори срдечну молитву. С овим даном био је рад да почне нов, бољи живот, да опрости све неправде и да љуби своје непријатеље,

како је то наредио Исус Христос... Тада се сети појкића, који је наоштрио за Ердмане, извуче га из џепа и баца га усред баруштине, где с бућкањем потону у уста-јалу воду. — Топле му сузе појоше на очи. Учини му се да је рђав и неваљало и потпуно недостојан да изиђе пред олтар Божиј. Једва се усуди да се врати, и тек када близнаке у новим новцима хаљиницама од мола кличући полетеше к њему, он се ослободи и би му лакше... Заграи сестре и зарече се у себи, да им буде веран помагач и пријатељ.

Затим наиђе мати, обучена у избледелу свилену хаљину, пољуби га у чело и у образе и задржа његово лице дуго међу својим двама рукама, гледајући га непрекидно у очи. — Хтела је нешто рећи, али не могаде ништа више претурити преко језика, до: „Сине, драги сине.“

Чак је и отац данас био у добром расположењу. Ухвати га за обе руке и изговори му дугачко слово, како треба да се учи да у свету упре поглед на велико и да стигне њега, оца, кога је до душе једнако пратила несрећа и пленила поквареност људска, али који никада није клонуо духом да тежи небесима, чак ни из ове бедне јазбине, у коју га је спустила његова непријатељска судбина. И он набра обрве и рио је по коси, сушта узвишено-ност и величина духа.

Павле му пољуби обе руке и обећа све.

У осам сахата виде како путем који води преко рудне јуре једне кочије, чији се сребрни украс блистао у зрацима јутарњег сунца.

Дуго је гледао за колима. Све му се учини као сан... Осети се тако бескрајно срећан, да га чисто обузе страх од силе среће, и Чиме сам то заслужио? — питао се и поче затим премислати, каква ли ће бити прва брига, која ће га отргнути из овога блаженства. — Када му близнаке јавише да су спремна кола за полазак, осети неку жалост и тегобу.

У свештениковој градини, у којој цветаху јасмин и јоргован, и по чијем се бусеву преливаху сунчеви зраци, стајале су подвојене две гомиле, једна црна, друга бела. Прва бејаху дечаки, друга девојчице.

Јелисавета у својој као снег белој молаској хаљиници са марамом од чипака преко груди изгледала је бела и миришљива као цвет трна.

Образи су јој били врло бледи, очи су јој биле непрекидно оборене и час је играла с песмарицом, час китом јоргована, што је обоје држала у рукама.

Павле је дуго гледао на њу, али га она не виде. Јамачно није била рада да је икаква светска мисао узнемири у њеној побожности.

Па онда дође свештеник. Звона зазвонише — оргуља засвира — па се они, уређени по двоје, упутише олтару.

Павле је ишао одмах за обојцом Ердмана, који су сасвим озбиљни и честити изгледали у својим црним дугачким чоханним капутима. Намах га с објављеном свигом обузе свест о његовој кривици. Он се мало подаде напред, гурну их лако у потиљак и шапташе влажних очију:

„Опростите ми! Ја сам вам много учинио на жао!“

Они се погурнуше лактовима у слабине и смејаху се обешечаки. Један се у пола окрете и шапу свети-тељска лица, које је било пуно нецењене и увређене не-линости:

„Сине, опраштамо ти!“

Павле је до душе осећао да му се ругају, али му је срце било толико пуно побожности и љубави, да му ништа није могао никакав подсмех на свету.

С обе стране олтара наместише се деца.

Павле баца плашљив поглед у лаћу од цркве, која је била пуна света, али не могаде никог познати.

Прође час проповеди. Он је зверео преда се. Све му је било као сан.

Мало затим осети своја колена на мекоме подглавку, а руку свештеникову на својој глави... Шта му је говорио, није разумео. Виде само како Јелисавета преко пута плаче, држећи убрус, и мишљаше:

„Плачи само, плачи само, скоро ћеш се опет смејати.“

А затим се запита, што ли се то људи сви толико смеју, док међутим има тако мало смешнога на земљи.

Оргуља засвира песму: „Хвалите Господа, моћнога краља части“ — гласно запева хор — а његов се поглед упути горе к сунцу, које у дугиним бојама проби кроз обојене прозоре црквене.

И како се загледа у игру боја, уплаши се намах. Баи наспрам крста, који је био на врху олтара, стајала је огромне величине туробна у суро обучена жена и гледаше великим, упалим очима на њега... То је била мученица Магдалена.

Осети како га прође хладна језа.

„Брига“, промрмља он и погну главу, као да хоће у понизности да прими, што му је за живот спремила.

И када опет подиже очи, сијало је сунце још дивније него пре.

Првено и смарагдасто сијаху и светуцаху пламе-нови и оплетоше венац зракова око главе сиве госпође.

Али она стајаше жалосна усред шаренога сјаја и гледаше крупним, упалим очима на њега. — — —

Оргуља снажним акордом доврши песму... весео покрет прође кроз свет... гомила деце појури да падне у наручја својих, — — а из Јелисаветиних сузних очију поздрави га весео поглед.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

Женева

Женева, овај најмањи међу највећим градовима у Јевропи, како ју је духовито назвао женевски књижевник и хумориста *R. Töpffer*, има ту ретку привилегију, да је сваке године посети велики број чувених уметника и уметница са својим путничким трупима. За то и наше прво културно писмо „Н. Искри“ из овога интересног града, посвећујемо — уметничкој Женеви.

Женева је, по својој културној физиономији, предграђе Француске, јер свим оним чега она има великог и чувеног у области науке, књижевности и уметности, тиме се поноси и Французи. Зар Ж. Ж. Русо, Де Кандол, Шербиљје, Пикте, Род, и т. д., родом Женевци или из романске Швајцарске, нису најодличнији представници француске науке и књижевности! Најпосле, Женева је се дуго развијала под управом, а и данас под утицајем француским, а и да не говоримо о појмовима многих одличних и еђених Француза, који је сматрају без сумње погрешно, као и цео романски део Швајцарске, — за француску провинцију. Ну, с гледишта становништва, које ју насељава, Женева је космополитска варош *par excellence*. Јер, њеним улицама, а нарочито лепим и украшеним ке-овима поред језера, ви ћете срести све могуће представ-нике индо-јевропскога стабла и у опште типова из свих пет делова света. Она је *rendez-vous*, једна врста швајцарске Нице, зими и лети, свега отменог јевропског света, подразумевајући овде, наравно, и — нас, Србе и Срп-киње!... Лети је нарочито број странаца огроман, који сваке године посећују све више и више величанствене алијске пределе и уживају и одмора траже по њиховим висовима, у свежем ваздуху и јединственим изгледима природних панорама.

Женева је иначе позната, поред своје лепоте и ванреднога положаја готово у подножју вечитога Монблана и у дну плавога као сазир Леманског језера, још и као

један велики уметнички центар, где се много полаже и троши на неговање лепих вештина, а нарочито музике. Као најбољи доказ овом нашем тврђењу, нека послуже ови редови: Женева има велики конзерваторијум са преко 800 ученика и ученица годишње, а поред овога још и једну Музичку Академију и преко стотину приватних учитеља и учитељица музике, по званичној статистици, са више од 80 певачких и музичких удружења, а све то у становништву од 80.000 душа са предграђима. Женева има Оперу, по стилу копију париске Опере, а по богатству унутрашњих украса, нарочито њеног *foyer-a* може се мерити са првим јевропским позориштима, где се већином дају велика опера, опера-комик и оперета, и трупа је увек састављена из одличних глумаца и глумица, који се ангажују са првих француских и белгиских позоришта. Она има претплатне, класичне концерте (*Concerts d'abonnement*), које приређује за време зимске сезоне позоришни оркестар од 80—50 чланова, под управом једног одличног професора са конзерваторијума, уз суделовање великог броја светских уметника и уметница (виолиниста, пианиста, виолончелиста, певача, и т. д.), који се соло продуцирају. Ови су концерти врло добро посећени, нарочито од отменије женевске публике. Најпосле, Женева има велики број концертних сала, где се преко целе године одржи маса концерата и музичких аудиција. За то није никакво чудо, што је овај мали али уметнички град имао ту ретку срећу, да за последњих неколико година види и чује у својој средини уметнике светског гласа, међу којима спомињемо, на дохват, Падеревског и Сару Бернар, Саразата и Елеонору Дузе, Маскањија и Госпођу Режан, браћу Коклене, Муне-Сили-а, Силвена, и т. д.; а од чувених оркестара, овде су се могли чути, поред великог броја француских грађанских музичких друштава и немачких војних капела, чувени париски оркестри *Colonne* и *Lamoureux*, берлински *Nikisch*, италијанска *Scala* из Милана, и т. д.

Овогодишња летња сезона, када је стална женевска трупа на одмору, била је фаворизирана посетама неколиких уметничких великана, о којима желимо да проговоримо нарочито реч две у овоме писму. Било је и драме и комедије и музике, те, као што видите, сви су укуси морали бити задовољени.

Серију је отворила својим гостовањем чувена париска глумица *М-ме Réjane*, највернији тип модерне Парижанке како је називају, позната *prima dona* француске комедије, са два комада у програму: *La Parisienne*, од недавно преминулог драматичара *H. Besque*-а, и *Lolotte* од *Meilhac*-а и *Halévy*-а, у којој се фино и весело исмејава париска љубимица Сара Бернар. Госпођа Режан походи често Женеву. Она има овде своју сталну публику, која је ревностно посећује и увек јој резервише ванредан пријем тако, да плескању и изазивањима при крају актова, а нарочито комада, нема граница — доказ, колико се цени њена игра, њене одличне особине и њена симпатична појава.

После Госпође Режан, продуцирала се једна друга париска звезда, која се са првом сматра за најодличнију представницу француске комедије, *М-ме Jeanne Hading*, која је давала *Багдадску кнезину* од А. Диме Сина. До ове представе, овај је комад био непознат у Женеви, што, у осталом, није била тако велика штета. Јер у овој драми прослављеног писца *Госпође с камелијама*, нема ни психологије, ни опсервације, па, ако хоћете, ни здравога разума. Комад је био ипак лепо одигран и од публике примљен с допадањем, захваљујући једино ретким особинама ове уметнице и њених главнијих тумача.

Coquelin aîné (Коклен старији), први француски комичар, дао је са својом осредњом трупом — ове су, у опште, код свих чувених уметника *en tournée* осредње, а често и слабе (изузетак чини Сара Бернар са својом трупом), — *Augier*-ову *Aventurière* и Молијерове *Précieuses ridicules* где је Коклен у улози *Mascarille*-а толико амизирао публику, да је се сала тресла од смеја, толико је

био овај чувени комичар овде изредан и више сваке похвале. И ма да овоме Молијерову комаду има готово два и по века, у њему се налази тако карактеристичних и смешних сцена, тако мајсторски изведених, да ћете их узалуд тражити често и код многих модерних комада. Затим је Коклен још рецитирао неколико духовитих монолога, а нарочито једно „Јеванђеље“ од *Ed. Rostand*-а, *La Brouette*, и Доде-ова *Sous-préfet aux champs*, у којима су оба брата изврсна и недостижна, и где се ипак, покретима лица, поса, уста и мењањем гласа, истиче старији *Constant Coquelin*.

M-me Sarah Bernhardt, која ово неколико година узастопце посећује два пута годишње Женеву, и коју сте ви јесенас очекивали, сигурно с нестрпљењем, у Београду (кладно бих се, да је њен импресарио тражио од управе нашег Нар. Позоришта, да јој се гарантује извесан приход!), играла је А. Диме Сина *Госпођу с камелијама*, Шекспирова *Хамлета* и од Сарду-а *Tosca* коју је, као и још неколико комада (*Фелору*, *Касовалтру*) написао за њу овај знаменити књижевник француски, где је одлично постакао, често до појединости, све њене уметничке особине.

Ја немам потребе да вам причам на дугачко: шта је Сара Бернар, јер сви они, који се у нас интересују позориштем, имали су прилике да читају, чак у нашим листовима, о овој генијалној уметници.* Својим звучним гласом пуним неке нарочите дражи, својом ванредном дикцијом и својом неописаном грациозношћу, а нарочито својим генијалним улогама, које је створила, она заузима, неоспорно, прво место међу модерним глумицама. И поред њеног скоро четрдесетогодишњег трудног рада на позоришци, њена је игра још тако привлачна, а златни јој глас пун младишке свежине. Сара је заиста неуморна радница, јер она не само што је одлична глумица и разумна директорка позоришта (до скора је управљала париским позориштем *Renaissance*, а сада јој је париски општински одбор богато опремио и украсио, по њеном укусу и идејама, једно позориште које носи њено име), него се још истиче као сликар и скулптор, а и као писац.

Улога, у којој је Сара показала до данас највише вештине, у којој се нарочито испољио њен геније, и која најбоље конвенира њеном темпераменту, то је Маргарита Готије у *Госпођи с камелијама*. Овде се њој не може подражавати с успехом! Јер тој се улози она толико преда, толико у њу уживи, да при крају представе, пошто је прошла кроз све перипетије несрећне Маргарите, она се осећа изнурена, болесна. И за то је овај комад најомиленија тачка њенога иначе врло богатог и разноликог репертоара.

Врло сложена улога мистериознога данског принца, привукла је пажњу многих чувених модерних уметника, али је међу њима било врло мало женскиња. *Хамлет* је прва мушка улога Сарина у којој се огледала. Сви њени многобројни обожаваоци очекивали су с нестрпљењем да виде, како је Сара разумела ову мушку улогу, главнога јунака Шекспирова ремек дела. И Сара ју је ванредно одиграла! Цео Лондон јурио је пролетос на њене представе, да је види у овој улози, која је уметници донела нове славе. Она је ову улогу разумела са свим другојачије, по што су је до данас интерпретирали сви чувени уметници оба пола. Она је од Шекспирова јунака, меланхоличног фаталисте *Хамлета*, створила једног дивног и веселог младог принца, пуног шале и хумора, и тако раскинула са сваком традицијом. И похвалама енглеске и француске штампе нема краја. Сви се слажу у томе да Сара није ни тражила да сувише философски проучи ову улогу и да класичним монолозима даје важност, коју им, вероватно, ни сам Шекспир није придавао. Али су задовољни, у опште, њеном игром и њеном новом интерпретацијом. Сцене, у којима је Сара изредна, то су: сцена комедије која је приређена краљу, разговор *Хамлетов* с краљицом и сцена с гробаром. Ну, највеличан-

* Види о њој и лени Сареев чланак у Мостарској „Зори“, децембра 1899. г.

ственија је она, када Хамлет пред отвореном раком Офелије, заборављајући све што је се збило пре тога, најављује пред пратњом и њеним братом Лаертом своју силну и безграничну љубав за младом покојницом. Ово су заиста јединствени моменти, које је само у стању да створи генијална Сара Бернар. Сценарија је у овоме комаду величанствена, и цело играње, *ensemble* свих тумача, изврсно.

Сара је играла још *Tosca* од Сарду-и, која долази међу најбоље комаде овога књижевника, и коју је написао, као што напоменусмо раније, за Сару. Ми смо Сару гледали у овом комаду прошле године, и још су нам у живој успомени две сцене, у којима Сарин геније достиже кулминациону тачку. Прва је сцена она морална борба коју води *Tosca* са немилостивим и одвратним бароном *Скаринјом*, у његову кабинету, да јој спасе осуђеног драгана на смрт, и што јој он обећава лукаво, издајући, у њеноме присуству, на стрељање двосмислену наредбу, али по цену бешчасћа. И друга сцена, она у почетку нема, а затим пуна драматског ефекта, када *Tosca* јури после пуцњачиног пуцња мртвome телу свога драгог да га однесе са губилишта, мислећи, жалосница, да јој га је лукави барон, коме је она раније платила за његову дрскост и нечовечност једним ударцем пожа, заиста спасао!...

Нама изгледа мало чудновато, познавајући укусе београдске публике и њено расположење за драме овога жанра, што наши акредитовани преводиоци нису већ похитали да обогате репертоар Срп. Нар. Позоришта овим занета одличним делом!

У идучем писму биће говора о знаменитим италијанским уметницима:

М-me Eleonora Duse и *Pietro Mascagni*, и њихову летошњем гостовању у Женеви.

Ж. С. П.

Јаков Арбес, чешки књижевник. — Име овога књижевника братског нам чешког народа, познато је и ван граница његовог отаџбине. То је један од најплоднијих и највреднијих чешких књижевника, али књижевника којима је књижевност све и сва. У Срба није његово име познато колико би се могло желети, па зато и доносимо ове врсте о њему.

Арбес је читав свој век посветио књижевности, написао читав низ романа, приповедака и нарочито романа који су, тако рећи, његов специјалитет, а којима се прославио у чешком народу. Начин његова приповедања, његов стил, по некада је чудноват, фантастичан, јер одржава сферу фантазије и демонских осмеха, психо-лошке загонетке које потичу из тајанствених дубина а баве се о човецим осећајима. Треба читати његов рад *Свети Исавер* или *Њутинов мозак*, *Етијонске кринове*... па да се види какав је он психолог, како мисли и колико је страдао. — Као што већ рекосмо, Арбес је веома продуктиван, може се рећи и сувише, јер му радови нису једнаке вредности. Као новинар, којему је судбина већином додељивала рђаве стране живота, он је вечито патно борећи се за идеју напретка и самосталности чешког народа посебаче, а човечанства уопште. Њега су као уредника неколико пута затварали и прогонили, те је имао прилике да види како и туђинци мисле о његовим смеровима.

Арбес је рођен 1840. године у Смикову код Прага. Отац му беше обућар. Основне школе учио је у Смикову, а реалку у Прагу, где му познати чешки књижевник, а доцније пријатељ, Јан Неруда, предавао чешки језик. Техничку школу учио је Арбес такође у Прагу, а поред тога слушао је и предавања из философије, естетике и природних наука. Тада је почео обрађати и највише словенским језиком из којих је више стварао и превео. Свршио универзитетске студије, одаје се Арбес журналистички. Уређивао је више журнала, од којих се истичу *Народни листи* (1868.—1877.), *Политика* (1878.—1879.), и хумористички лист *Шала* (1880. до 1881.). — Поред овог беше 1876.—1879. и драматург чешког народног позоришта.

Арбес је почео писати још од 1855. год. и нема ваљда чешкога листа без његових песама, прича, алака, хумористичких написа и превода.

За Србе је од особита значаја што је Арбес са успехом преводио и српске народне песме штампајући их по разним чешким листовима.

Његови романи, који излазише 1878., 1879. и 1884. год., имају највећег успеха не само у чешком књижевном свету, већ и у најширим читалачким круговима. Сећам се и сад, како смо их ми, тадашњици, у сласт читали и не слутећи како се тешки проблеми из живота третирају у њима.

Од већих његових радова ваља поменути: *Месија* (2 свеска), *Идила* *беде и страдања*, *Приповетке и црте* (1. део), *Пализудске арабеске*, *Чешки Паганини*, *Два барикадника*, *У служби уметности*, *Минијатуре*. У прашкој крчми пре пола века, Силуете, ит. д. и т. д. Нарочито ваља истаћи његову пуно осећаја брошуру *Палич* *круне чешке*, која је, разуме се, забрањена у Аустрији, али која му провесе име и до најзабаченијих чешких кругова.

Позориште и његов свет нађоше у Арбесу свог писца, јер и једном и другом посвети леп број радова несумњиве вредности. — Арбес је познат и као преводилац Сардуа, Воалера, Вилбранта, Ролене, Бормана, Швајдлера и Ибсена.

За пунију оцену Арбеса наводимо овде и неколико врсте из критике познатог Воборника, која излазе у *Народним листима*. Приказујући Арбесове *Етијонске кринове* и *Приповетке и црте* Воборник вели: «Душеви производи Арбесови долазе у најинтересантије што их ново доба показује у роману. У њега је маса уметничких података из којих се види књижевникова разноврсност... Његова философија гледа материјалистичка и пагње ка што детерминизму, а практична му философија прилика је анку Каптових моралних примера.

Фантазија му је ипак најзанимљивија. Он је и истраживач и песник, али увек тако, да му обе те силе удружено дејствују при решавању проблема. Његови *Етијонски кринови* најисобитнији су, најбизарнији и најефектнији. Они су пуни његове суштине моћи...»

А критичар његов у *Научном Речнику* вели: «У Арбесовим већим радовима онајају се два смера као и у књижевностима других народа: романтизам који се испољава у инвенцији и реду појединих епизода, и реализам који избија у детаљима, над прати мисли до њихова најранијег узрока. Арбес је у чешку књижевност, нарочито у новелистику, унио тачније и коректније описивање живота и тиме јој дао више занимљивости. Арбес с успехом решава многа уметничка питања о друштвеном животу...»

Доста је његових радова преведено на немачки и разне словенске језике, међу којима је, ако се не варамо, српски језик у изузетку. Мислимо да нећемо погрешити, ако зажељимо да што скорије и српска читалачка публика позна који од његових одабраних радова који ће, не сумњамо, умети сазнати досаднашње српске сипатије према чешком народу.

Ј. Зд. Раушар.

Вече на острву Капри — Острво Капри једно је од најлепших у Тиренском Мору, на јужном крају Панулског залива. У обиму је дуго 17 км. а у дужину 7. Површина му је нешто већа од 10 км. кв., па којима живе 4539 становника. На овом је острву и она далеко позната Палаца Реџина. Клема је јединствена: блага и лепа и зими; а згора необично раскошна. Становници се баве о риболову, бродарству, гађењу маслина и вађењу кораала.

Путници га врло радо посећују, уживајући под његовим ведрим плавим небом, које као да се овде и не уме намрштити.

Ашик-Ајше (уз Јеленине песме). — Мисли да је нико не види, те је савула савула са свога лица; мисли да је нико не чује, те нева што јој срцу годи. Али јој санку ухватише, па је, ето, гледамо; а Госпођа Јелена прислушкиваше песме срца њезина, па их напела у киту да их и ми чујемо.

Електротехничка зграда на Париској Изложби. — Од многих реткости, које ће посетиоци гледати ове године на Париској Изложби, једно од најугледнијих места заузима огромна електротехничка зграда у којој ће бити смештени сви највећи проналасци електротехнике. Ова је зграда дуга 1275, а широка 250 стова. У њој ће бити смештени и електрични мотори за целокупну изложбу. — Али је за нас од нарочитог интереса, што ће у њој Никола Тесла својим генијалним проналасцима представљати свој српски народ, те му и на овој свесветској утакмици подићи глас у колу осталих културних народа.

Глобус на Париској Изложби. — Још мало на да човек узме путничку карту за путовање — по глобусу! Како су му огромне размере видне се погледницима на разним сиратовима овог до данас највећег глобуса. Израђен је релјефно, а и покретан је.

Поглед на Врњачку Бању; Белимариновића вилла; Главно шеталиште; Читаоница; Копане артејског бунара. — У жеља да српске читаоце што боље познаје са српским бањама, доносило у овом броју извод повећег рада г. Др. Ђоке Јовановића о Врњачкој Бањи. Сликама не треба никакв тумаčenja, јер већ њихови потписи кажују што је најпотребније.

На граници (слика П. Вирци-Ковалски). — Моменат је са аустро-српско-руске границе у Пољској. Прослављени пољски сликар Вирци-Ковалски не бира никакв предмете својих слика ништа необично или фантастично. Не излазећи из круга свакодневног живота, он ипак има да се бори са огромним тешкоћама при изишењу што веће верности изабраног предмета. Стајати пред сликом као пред делањем који нам није познат, тешкоћа је коју само прави мајстори сликајују. Ковалски је у том погледу толико дотерао, да га данас сматрају као јединственог у том пољу. — Његова слика *На граници* прогутала је све веће јевропске градове и од свуда одица признање великом таленту пољског сликара.

КЊИЖЕВНОСТ

КРИТИКА

Dubrovnik. Kalendar za godinu 1900.

Овај симпатични календар који издаје Српска Дубровачка Штампарија а уређује познати уредник листа *Dubrovnik*, Г. А. Фабрис, ушао је олов свеском у четврту годину свога издавања. Његова је садржина онако исто одабрана и интересантна каква је била и прошаних година у овом добро уређеном календару. И овде су као и тамо живописне данашњих гласовитих Срба Дубровчана, и овде усмене из прошлости Дубровника, и овде оно што живо настајавање да се осветли старина дубровачка и одржи националност српска које су обе у данашње време угрожене. У четири свеске овога календара, имамо обилату поуку о прошлости и садашњости Дубровника; имамо густ бокор усмена о милој старини и древности српској и верну слику истрајног и добро упућеног рада дубровачких Срба. И при погледу на те књиге, човеку се и нехотице јављају тужне и веселе мисли...

Али хајдемо редом.

После календарскога дела, поменика ратова и битака и списка владалаца, настаје књижевни део.

Књижевни део отпочиње опширна расправа младога Србина (не треба ваљда ни да кажемо да су писци свих чланака у овом календару, Срби) Дубровчанина Шт. Геруна о Змају у спомен децетогодишњице нашега песника.

Затим долази песма о Ријеци дубровачкој од Јосипа Версе, савременог познатог Војислављевић метром са пуно живописних слика опет у жанру Војислављевић. Песма је посвећена Србину Мику Паши, лекару гружком, из чијем се имању у Ријеци, махом и налазе оневане лепоте.

Биографија Др. В. Богвишића долази да понови раније отпочету серију биографија Срба Дубровчана у овом календару. Ранијих година изашле су биографије Меда Пуцића, Петра Будимљина и дум Иве Стојановића. Колики је значај ових биографија и колико су позната ова имена којима се може поносити не само Дубровник него и остало Српство, није потребно говорити. Богвишићева биографија невршена у овој свесци, рађена је опширно и темељито. У њој се потпуно објашњава начин којим се развио научни светског гласа од једног детета који није био срећан да има правилно гимназијско образовање као други, него који мораде тек као одрастао надићи ступити у гимназију (у Млецима) и који за годину дана положи испит зрелости и надокнади све што је услед рђавих прилика био изгубио. То је биографија једнога self-made man, достојног да се помене као пример у књигама као што су Смајасова и друге сличне.

Тидијан у Дубровнику је интересантна и сугестивна повест са симпатичног писца Марка Цара која у детаљима показује јачу студију и интересовање за прошлост дубровачку (иначе се, и, пр. користио радовама К. Јиречека из Јагићева Архива, који пружају корисне податке културно-историске), и ако главни моменат није обрађен с врло великом пажњом.

Ораандов ступ у Дубровнику је једна лепа легенда о постанку овога познатог споменика дубровачке слободе, одевена једном есентименталном историјом о љубави познатог јунака Роланда, кад је овај долазио у Дубровник. Желети је да се при преврћачаву ових легенда одржава више *conscience locale* предмета и не уноси неке ситни анахронизми као и, пр. оно кад Роланд каже: „За крст часни и слободу златну.“ Ова легенда снада у исту врсту у које и оне друге штампане у ранијим свескама овога календара, као и, пр. Како је постало Бабинопоље на отоку Мјету (год. 1897); Како је постао Св. Ловријенац у Дубровнику (год. 1890) и Како је постала Пустијерна у Дубровнику (год. 1899), и друге. Ово је врло интересантна серија старих прича коју уредништво календара не би требало никако да напусти.

Постало је потребно, ради настрљивости понеких хрватских шовиниста, да уредништво календара штампа Поју у веску Меда Пуцића да се види како је песник српски мислио. Немогуће је замислити и апсурдно је у сваком погледу то што ове шовинисте сматрају Меда Пуцића као хрватског песника и патриоту.

Невјера, уломак из живота, је кратка приповетка младога Србина Ива Тинића.

Иа нештампанијех ијесама Ивџата Ђорђевића је рубрика која се стално одржава у три последње године овог календара и која је врло интересантна и од несумњиве користи по књижевност. Г. Фабрис који располаже богатом збирком Ђорђевићевих песама него што су оне по библиотекама где се песме дубровачких песника чувају, сваке године нам приноси по једну песму Ђорђевићу штампану је коректно и по утврђеним начелима. Год. 1898 штампано је тако Даворију врху сирти Марка Краљевића; год. 1899. Свијем диклам у прозе; а ове године две врло оригиналне и карактеристичне песме бенедиктинца — поеника: За прхут од главе лијене госпоје и Почетак сједине његове госпоје. Добро би било кад би г. Фабрис одједном штампано целу збирку нештампаних песама нашега песника, и то не овако у календару него у засебном издању. Али ту би наша Академија требало да има реч. — Ка овим радовима долажемо и један превис биографије Марина Кабога из једног старог рукописа српски писаног. Предмет је веома научан и важан.

Човјек ренат, хумореска дум Иве Стојановића, по талијанском рађена, занимљива је и научна прича којој је морал да покаже колико може клевета човека да унесрећи. Штета само што се разумевање једнога од важнијих момената приче ослања на двосмислености једне талијанске речи, услед чега се мало губи жељени ефекат. Дум Иво у нас није много познат као хумориста и приповедач, а он је нејутим писао доста ствари ове врсте. Поред новеле *Дуго мали* која је штампана у Војислављевић Споменници, он је написао још *Ђова*, *Ђору*, *Ђагарца*, *Носање*, *Госпођу Мару* и друге новеле и приче као и комедију *Фралију* и још неке. У овим својим радовима, он махом приноси случајене из живота или алегориске причама са моралном и философском тенденцијом, понајвише у жанру онога њему драгога философа Волтера чије је приче (*Микромега* и др.) и преводио и својим иначак и фантасичношћу. Добро би било да наша публика овог уваженог старину и са стране његових чисто белетристичких радова позна. Њој је, у осталом, он добро познат као писац *Историје дубровачке књижевности* и као писац и преводилац политичке и културне историје Дубровника а највише као један од најсимпатичнијих борборника за српску идеју у Дубровнику.

Иза књижевног дела календара долази доста обилат део поуке а за овим много краћи део народних умотворина. Најзад долазе описи слика и др.

У сликама се налазе портрети: Змаја, барона Гундуле скоро преминулог председника општине дубровачке (са кратком биографијом); Антуна Казали дубровачког песника и Николе Томазеа, обојице с биографијом. Затим има слика *Црногорка* од Влаха Буковца, две слике из Дубровника и околине (*Ораандов ступ* и *Точак* у градини *Vaskogli-Gozze*) и један из северне Далмације: *војвода Крке*.

Календар је укусно израђен и ни га топло препоручујемо највише публици као књигу која је огледало активности и израз жеља и нада српскога Дубровника.

П. П.

Michel Gavrilovitch. Étude sur le traité de Paris de 1259 entre Louis IX, roi de France, et Henri III, roi d'Angleterre. Paris, E. Bouillon, 1899, in 8-mi, стр. 166.

У расправи предњетга писца, писац говори о једноме од најважнијих уговора, које су краљевина Енглеске закључивали у средњем

веку са француским краљевима, о париском уговору од 1259. год. О овоме уговору писано је много и у Француза и у Енглеца, али није било у целини једне монографије, где би то важно питање по обе земље било претресано критички. Г. Гавриловић је покушао да попуни ту празнину.

Да би упознали оне своје читаоце, које би могао интересовати овај историјски посао, учинићемо најбоље ако донесемо најглавнија места из самог нишчевог увода, у којем је он скицао план дела своје научне зграде и изнео у напред начин обраде. Питање је и сувише сведијално да би ми, и као непознати, хтели у њ улазити дубље.

Овај је уговор био закључен онда, вели писац, када, и поред конфискације континенталних провинција Јована Без Земље од стране Филипа - Августа, господарство над Нормандијом, Анжу-ом и Роату-ом беше још оспоравано међу краљевима Француске и Енглеске. Мислило се, дакле, да ће после освојења Филипа - Августа и експедиција Луја VIII, под тако наметним и тако мирољубивим владаоцем као што је био Свети Луј, један такав уговор учинити крај неопредењеној ситуацији и да ће приближити оба народа и оба владоца, којих односи беху врло затегнути до тада. Овај је уговор био више но обустава непријатељства и више но примирје; он је био *un acte en forme*, који је дефинитивно утврдио природу односа између оба владоца. У њему лежи почетак читавог једног политичког система, јер на њему се оснивају односи међу Француском и Енглеском за цела три столећа. Овај су уговор увек цитирали, на његове су се одредбе увек позивали до данас, када, ради све већих и већих тешкоћа, многобројни конфликти, који је он проузроковао, не изазиваху стогодишњи рат.

До данас није био у целини ни један о овоме предмету. Разни писци, који су у кратко изнели историју овога уговора, прили су своје информације у хроничара добро или рђаво обавештених, али који су гледали, готово увек, на чињенице под извесним углом; једном реч: они су одиста говорили о париском уговору, они су саопштавали збиља сведоштво сувременика, али нису претходно подвргли изворе најбрижљивијој критици. Отуда и долазе врло различита а често и противуречна мишљења, која су извесни писци искључивали о правом значају овога уговора.

Наш је пак писац упоредном и детаљнијом студијом ових извора, испитивањем великога броја нових докумената, питање поново свестрано претресао, поправно многа погрешна суђења и бацио нове светлости на одредбе, које беху до данас остале тамне.

Ми смо хтели показати, вели даље писац: како је уговор био закључен, т. ј. какви су преговори били ангажовани више пута да се дође до дефинитивног споразума, и како је он извршен, т. ј. да ли су се оба краља и њихови наследници верно држали погодбе, коју беху закључили, и једном реч: да ли је уговор био примењен онако, као што су се били на њ сагласили. Ми нисмо никада заборављали, нарочито претресајући их, ни сведоштво сувременика, и напоследку изразили смо непристрасно своје лично мишљење о самом уговору.

Као што се види из предних редова, а тако нам и сам писац наглашава, овај је рад више синтетичан но аналитичан. На специјалистима је и понављама да кажу своју о валидности овога посла, и да покажу, колико је писац одговорио истакнутој сврси. Наше је било као хроничара, да им скренемо пажњу на овај научни рад једнога нашег млађег Србина, који му је служио као докторска дисертација на париском факултету књижевности.

Ова је расправа била прво штампана у *Bibliothèque de l'École des Hautes Études*, која се публикује под окриљем францускога Министарства Јавне Наставе.

Ник.

Српска књига, жени Продавци и читаоци у XIX веку. Пред освитак XX века разматрао и бележио Стојан Новаковић. Издање Српске Књижевне Задруге Београд. Држ. Штампарија Краљевине Србије. 1900. Цена 1.50 лин.

У овом свом спису, г. Новаковић полази од ове две поставке: прво, да није доста написати књигу, него да се треба још постарати да се она прочита, — и друго, да на књижарима, који су природни посредници између писца и публике, лежи дужност да књигу, пошто се напише, растура. Пошто је ово поставио, г. Новаковићу није било тешко показати, да наши књижари раде тим поставкама на супрот, и ако би оне могле изгледати саме собом јасне. Наши књижари не растурају књиге: они их само продају, а то је нешто сасвим друго. Они сматрају да је њихов посао свршен, кад су књигу ставили у излог. Неки, тобоже заузимљивији, сматраше за потребно да књигу још и огласе, али после тога, и они ће прекретити руке, па са стрижењем мање више филозофским чекати да се кунци сами јаве. Истина, има књи-

жара који с времена на време издаду о свом трешку како дело, и за такве би се књижаре могло претпоставити да бар у распродавање својих издања уносе више енергије, пошто је извесно да ће нераспродате примерке морати они, место купца, платити. У ствари, ни у овом се случају књижари не баве растурањем, и то из простог разлога, што они, у највише случајева, издају баш такве књиге које није потребно растурају, које већ имају своју публику, за које се зна да ће кунци доћи сами да их траже. Набрајати поменуте она дела којима су поједини књижари били меценати, изгледало би можда и недискретно: сами би се књижари могли наћи уверени. Свакојако, њихов начин рада далеко је од тога да одгонара оном начелу које су велике европске књижаре одавно усвојиле, које је и код нас, како г. Новаковић наводи, још пре толико година О. Утјешеновић Острожински поставио, — на име, начелу, да књига иде за купцем, а не купец за књигом. Шта више, г. Новаковић је покушао велики број историјских података, на основу којих је слободно закључити да се раније, и код нас, по том начелу радило, и да се управ тек од оснивања т. зв. модерних књижара с њиме прекинуло. Одиста, како су се раније продавале књиге? Продавале су се, и то је био природни начин, преко трговаца на вашарима, што значи, да су се продавале као свака друга роба, да се с њима трчала за купцем. За тим је дошла «ренумерација», што омет значи, а да су се кунци прибављали пре него се књига и издава. Најзад и ти књижари *холоди*, како их г. Новаковић назива, књижари као сленац Јеремија, нису били ништа друго него књижарски торбари, који су разносили књиге из места у места, — омет, дакле, ишли с њима кунцима на ноге. Кад, према томе, г. Новаковић излази с мишљу да књижари треба да сами траже купце, у место што их за тезгом ишчекују, — онда он не предлаже ништа друго него да се обнови, и, разуме се, уз то и усаврши, једна практика која је код нас већ постојала. Да би она и у данашње време могла на успех рачунати, г. Новаковић је у стању да докаже примером С. К. Задруге. Управа тога друштва састављена је, као што се зна, махом из професора и књижевника, којима се без икакве увреде може рећи да практичним духом далеко изостају иза једног Валовића или једног Стајића. Ипак за то, ти људи без икакве трговачке окретности направили су начина да, за последњих осам година, растура сваке године по седам књига, које нису увек садржином популарне, па чак ни довољно занимљиве. Док наши књижари с натегом распродату сувремене приповедаче као што су Веселиновић и Матавуљ, дотле је С. К. Задруга успела да нађе претплатнике не само за такве старије илустрације као што су Доситије и Старија, него и за такве као што су Суботић и Герасим Зелић. Наши су књижари од некуд закључили да сви страни књижевници који су интерарнији од Диме оца морају остати нераспродати; па с тога, зар с извесном резигнацијом, издају ствари које нису добре ни колико Димини романи. На супрот том гледишту, С. К. Задруга је издала у својим редовним колима не само Џорџа Елиота, него и Голдсмита, и не само Голдсмита него и Ариоста. У свом забавнику, с друге стране, она је издала *Обломова*, кога ни један књижар није смео претплатити из подистка *Српских Новина*, и издала је *Вогородичину Црквицу*, која је морала уливати највеће не поверење нашим књижарима, пошто очевидно не спада у исту врсту књижевности у коју *Монте-Христо*. Што је најлепше, поред свих тих дрских предузећа, С. К. Задруга није банкротирала, него сваке године све то већма напредује. Чиме ваља објашњавати тај на први поглед одиста чудноват појав, да је на једном чисто трговачком послу једно друштво књижевника протекло све наше књижаре, и то да их је претекло, бавећи се тим послом више узгред, крај својих редовних дужности? Треба објашњавати тај појав просто тиме што се С. К. Задруга вратила старом начину «ренумерације» коју је само доунишала установив по свим главнијим местима, под именом повереника, сталне скупљаче претплата. Она се није либила, да тако рећи, вија муштерије, што, како изгледа, наши књижари сматрају испод свог достојанства.

Дотлаш доведе, г. Новаковић се ставио на још шире гледиште. Чује се често, да код нас књижевност не цвета за то што не може да се заради на њој, а да омет не може да се заради на њој за то, што је у овом малој држави, као што је Србија, мали број и читалаца, који на крају крајева хонорису писце. За то што се слабо троше, књиге се не производе у довољној количини, и што је главно, не производе се добре. У кратко, књижевност се не подиже код нас из истог узрока из кога и индустрија, на име, из тог узрока што данашња Србија пружа врло малу нијансу својим производима. Из свега би тога изманило да ваља чекати уједињење Српства, и то је одиста закључак до кога се редовно долази после сваког јадања о рђавом стању наше књижевности. У овом је резоновању нешто и тачно, али не све. Свакојако, г. Новаковић је лепо уочио да књи-

живност није у истом положају у коме индустрија. Да увоз индустријских производа не може тећи онако лако у Босну и Херцеговину, Стару Србију и Македонију, као што би текао кад би све те земље заједно са Србијом образовале исту царинску зону, то је цела истина. Али, ако је могућно путем царинских тарифа ослабити, па и пресећи економски саобраћај између појединих делова раскомаданог Српства, из тога још не излази да би се сличним средствима могао савршити између њих и духовни саобраћај. Тамо где српска роба не доспева, доспеће српска књига. За њу не постоје границе: она је, како г. Новаковић вели, „крилатица“. Не мора се чекати на политичко уједињење, па да се нашим књижевним производима обезбеди пролаз по свим српским крајевима. Ако данас једна београдска књига не прелази, с једне стране, Саву, а с друге, Дрину, то није за то што су те реке међу наше државне области, него је то на жалост из истих оних разлога, из којих тача књига остаје у самој Краљевини слабо позната као Београда. Кад би наши књижевници имали само половину оне вештине коју стари продајци Доситијевић књига, они би убрзо створили једну уједињену српску читалачку публицу која би давала средстава за врло интензивну књижевну производњу.

Г. Новаковић налази да од стварања такве једне публике не би видели користи само књижевници, него би видео користи цео наш народ. На тај би се начин извело његово морално уједињење, на коме се данас једино може радити, и које у осталом треба да претходи оном другом уједињењу. Г. Новаковић није даље ову мисао развијао, али ми наизглед да би се дошло до интересантних закључака, кад би се она даље развијала. Поменићемо узгред само овално. За овај наш српско је племе сједињено у истини само истовешним језиком; да би се од тога јединства имала права корист, нужно је да се на основи тог заједничког језика развије и заједничка књижевност. Ова се пак за цео неће никад развити, ако се књиге буду читале само у оном крају где им писци живе. У том случају, књижевност сваког краја фатално ће се сужавати, локализовати, постојати провинцијалном, и бојати се да се то већ не оважа и код нас, и код Хрвата, премда више код њих него код нас.

По нашем мишљењу, г. Новаковић је потпуно доказао да је у садашњој организацији књижевности потребна реформа. С књижеварама какве данас има, Српство је много онако лишено сваког духовног саобраћаја, као што би једна земља с рђавим друмовима била лишена материјалног саобраћаја. Г. Новаковић предлаже да се подигне на акције једна централна књижевна, која би примером показала осталим књижевницима како треба радити. Овојмо предлогу не можемо рећи за овај мах ништа више до то да треба о њему озбиљно размислити. Међутим, већ сада, ваља захвалити г. Новаковићу што је кренуо ово питање, написав једну књигу која није само добра књига него нешто више: почетак једне корисне акције.

С. Ј.

УМЕТНОСТ

ПОЗОРИШТЕ

Маријина Кабога, грађанска драма у 5 чинова, написао М. Бан.

Маријина Кабога написан је још године 1879., а представљан је први пут ове године 15. фебруара. Зашто тако дуго није била изнесена на позорницу баш ова драма Банова, тешко би било с разлогом утврдити. Можда зато, што је традицијом прикључено мишљење, које је створило литерарни историјат, да је Мерија најбоља драма Банова, док су друге оне, као Српске Цвети: I Устанак, II Ослобођење, III Преславање Кнеза Михаила осигурале себи стално место у Позоришту из других разлога. И тако је тек данас био дошао ред на Маријину Кабогу. Да ли је ова драма заслуживала већу пажњу од осталих и да ли је она боља од других, не би било тако лако одлучити, нарочито не док се не би стрпљиво и са обзиром погледало у њих, али тешкоћа која би се у том послу јавила не долази отуда, што су те драме дубоке (Јер луди су се и у Шекспировим драмама умели наћи), или што се утркују у лепотама (оне су врло близу једна друге), него из узрока других, мање у вези с литературом, ни препоручљивих невиним прегледу позоришног референта...

Драма је из живота дубровачког. Обухвата време од 1667. до 1683. године. То је време несреће за богати Дубровник. Издаје напале и мермерне пијале награди и изломиле велика трешња забележена у историји тога града, пожар уништи и те рушевине и стоји нерне његове, а непријатељ с поља спремао рат и намет тако оштећеном Дубровнику. У сред те несреће јавља се као добри геније, побављач његов, Маријина Кабога, грађанин и властелин дубровачки. Овај плахи и честити човек поче несрећно, убиством свога стрица, који га у распри једној осрамио јавно, за што Маријину бацише у тамницу, из које дочека да га изведе несрећа која се изи над његовом домовином. Пошто се изабацио тамнице и пошто прибегла заплашена и разбегла Дубровчане и сачува град од једне невоље, одбавиши му Турке од зидина, он оде у Цариград, као посланик, да га ослободи друге. Друга беше тешка намет што га у овим несрећним данима наметну граду обеси везир султанов, Кара-Мустафа. Но у Цариграду Маријину бацише у тамницу, у којој је тајновао док не погине Кара-

Мустафа, заклету непријатељ. Дубровнику, а тада би пуштен, Дубровник спасен и драма свршена.

То су главни моменти који су дали смисао и правац драми, њима треба додати љубав Маријину према Мари, кћери старог властелина Влаја Вукића; ова се љубав слина са изнесеним догађајима и чини основну целицу радње. Радња се, као обично у наших драматичара, непрекидано промиче кроз неколико јаче истакнутих слика, од којих су овде најзанимљивије: распра и убиство у већу, сцена после трешње, у рушевинама и Маријин рад на спасавању града; у сенату избор посланика Турцима; у тамници у Цариграду; смрт Маријине Кабогине; оне, са осталима испредјући сике комада, истичу карактер његов, одређују значај и одређују лица у њему, и нарочито истакнутог, најбољег, над свима њима јунака Кабогу. — У крајој сцени у већу видите плахог момка, јужњачку крв, осетљива према увредама чисти, коју он схвата високо, одлично, ритерски; после несреће која снаје његову варош видите енергичног, наметног, храброг и преданог домовини; у сцени кад је требало изабрати посланике који ће ићи Турцима, бранити добра дубровачка и погинути или иструнути у тамницама турским, видите пожртвовање које иде до узвишености; а у тамници цариградској јавља се пред нама поштен и тачан Дубровчанин као величанствена појава. Дале Маријина увек исти, увек поштен, узвишен и доследан себи, прави „јунак“ драме. Ту видите беспрекорну правилност и план у цртању овог светлог јунака, и, мислим, ниједан реторичар не би имао шта замерити том карактеру. Ту правилност и тај план старо се је писац да увек одржи; увек је гледао да подеси некакав хармоничан однос између лица и других елемената драме; пажљив је био према правилу догике, и ту је своју доследност увек одржао. Тако, Мари, жена Маријина, остаје и у најтежем тренутку достојна свог великог мужа. Влаја, стари властелин увек окрутан али праведан, велика срца и узвишен. Пред злочин Маријин писац уноси у Марино срце сауду, која нам наговештава несрећу, те је приимао као нешто очекивано. Сцену у којој Мари умире, психолошки тачно (и толико већ опробано) изводи: прво ставља ту жену под утицај силне туге, а одмах затим велике, неочекиване, изненадне среће, и тако је она два снажна душевна афекта сложено; и на послетку сама та смрт показује колико писцу беше стадо до правилности и како је он увек ревностно одржавао: са пуно обзира према неумитној трагичној кријивци, смрћу Марином он кажњава Кабогу за злочин што га је онај некад учинио.

Према истакнутим особинама комада могли сте наслутирати да је он рађен по принципима већ давно застареле реторике. И израђен тако по угледу на стару драму, можда би се без колебања могао одржати, можда би био добар, на чак и врло добар. Јер многи претходници и угледи Маријини и поред толико одличних комада из најновијег времена ипак заузимају одлично место у литератури и позоришном репертоару. Али драма Банова недостају друге особине без којих није ни једна добра драма, на ни најстарија.

Она још понајвише личи на немо родноме месту, изгледа да је дуг којим се писник одужије своје замишљају, и као такав писао он може бити добар, на своје месту и за поштовање, али као драма није ни једно од тога. И то се спокојно може рећи поред свеколике правилности његове. Јер баш из те правилности, из оне узвишености славног лица и осталих (сва су лица у драми „узвишена“), из оних тако званих психолошких момената, кулминације драме (тачно III чин, сцена у сенату), „моралне и естетичке тежње“ његове, из свега избија позната, стара, укочена, неистинита и очевидна неистинитост, форма, узвишеност, хероичност без живота, без човека, без оне простоте и осећања с којима он живи и умире. Грешка са осталим одликама Банових Драмских назора и сушине позната да се нарочито овде на њој издржи кратак позоришни реферат; у Бану сушине тешка, да се занемарена заглади другим помрањеним и срећнијим особинама. Најзад кад би се у Маријини могао наћи више звучних стихова и снажних поетских речи, он би са својом патристском тенденцијом могао праведније захтевати дубљу пажњу. Али на шта се он може позвати то је предмет, можда по оригиналности и по интересантности у Бану најсрећнији, нијетет према старом, славном и поносном Дубровнику, благословеној колевци која је одишала славу своју Гундулића, звезди која је трептала над модрим Јадраном тихо и смирно али умиљато, чија искра светлости и у нашем писнику и врло пријатно осветљава Маријину Кабогу.

Ако је где потребно да глумци попомну драмском писцу, то је у нашим комадима, а међутим најчешће се дешава то да му одмогу (изузетак је са Стеријом). Тако је било и овог вечера. Г. А. Станојевић са више жара и доброт расположеном (у колико он може њине да се носу) игра Квазимодо по Маријину Кабогу, а он је бар имао разлога да у Маријини обрати већу пажњу на своју улогу. Остали су глумци изишли у својим улогама да се провале с Кабогом, Позориштем и публиком. И ако се неће од наших глумаца да захтева дубока студија, може бар то, а то је баш скропан и последњи захтев да раде с више нара и добре воље.

Д.

МУЗИКА

Најман Рот Ронај. — **Аделаида Зелда**. — **Београдско Певачко Друштво**. — **Венца Недела**.

Господин **Најман Рот Ронај** није само одличан виртуоз виолински, он је још нешто више, он је уметник, њему је уметност урођена, чине је и све казано.

2. јан. 1900 г. чули смо г. Ронаја у Кр. Сри. Нар. Позоришту и његово је свирање на нас веома пријатан и дубок утисак учинило и оставило.

Необична лакоћа и поузданост којом он преко оне четири жице пренаврати, највећа мирноћа и смелост при најтежим пасажима, његов

скроз академски начин свирања, необично фино инансе, пламенитост и величина тона његова, сви музички укус у свакоме погледу, уронева способност која му иде на руку да продор у све тајне тонекога песника, да се уживи у духу самога уметничкога дела — композиције, све то испољила његов таленат, испољила га не само као виртуоза већ и као уметника.

Прсти му не надмашају разум, нити разум осећање, све је то у складу.

Саушајући тонове као кристал чисте, мелодије прожете тугом, сестом, жаром и патром, осећамо да ту има нечега што се тиче баш наших радости и жалости, наше дубави, нашег живота који он дубље и бујније схвата и осећа по ми остали.

Ронај је Шоненову Ноктирну тако лепо и слатко свирао, да је није свирао већ певао, чиме је само још јаче на нашу душу утицао; атавасо у мажери Фауст-Фантазије од Саразата било је особито лепо; патрени магарски дух његов јасно је избио у Болери од Саразата и у Худиним и по садржини и по облику Ронду каприциозу од Сен-Санса.

Акустика нашег позоришта изникана за врло рђаву, није таква, јер ми чуемо јасно и најјаче fortissimo и најтише pianissimo.

Његово Величанство Краљ Александар изволео је одликовати г. Ронаја орденом Св. Саве четвртог степена.

Аделаида Зедда, колоратурна певачица, ипак је и ринадона де l'Opéra comique у Паризу, најмање друга Аделина Пати, ступила је први пут пред београдску публику на концерту који је Београдско Певачко Друштво приредило 23. јан. 1900 год. у дворани код Коларца. Сада беше пренула света; већину је привукла ужасна реклама изгледа врло смешнога, улепајући свакоме, који је дубље размишљао о околностима самога концерта, сумњу у истинитост исте.

И сумња постаде истином!

Глас једне оперске певачице не треба да усне само као глас већ и у изразима осећаја дубави, мржње, љутње, нежности, радости, туге и бола мора он одличну улогу играти: свега тога г-ца Аделаида Зедда нема, њен глас је већ одавно прецветао, она не може свој глас на далеко да простре а да не нице, при крају узетог диха онажа се умор и изнемогућност, у декламацији јасности подостаје. Начин напашања и извођења појединих нијеса, и ако с гледишта техничког веома тачан и исправан, ипак је без студије, без познатица намера тонекога песника, без духа којим би и најобичнији фразу дахнула, једном речју он је без икакве духовне властине.

Зедда располаже ипак пријатним не звонким mezzo soprano-ом одличне音色, средње јачине, који је пријатнији у вишим по у нижим областима. Итонација је тако тачна да би могла победоносно издржати математичко-изнаник исит односно броја тринајта сваког појединог тона; атавасо је одређено и тачно, рекао би током да су бисерна зрна која она једно за другим тако вешто ниже; трилери су веома еластични а скокови с једног интервала на други поуздани.

Али сви тај својини сјај не осваја, он оставља слушатеља хладна, незагрејана. Човек се чути и дати техничкој вештини њеној, али осећа да нема душе, дражи, пожеље, осећа да нема ендоскопског духа.

Нас више може очарати и заобити људски глас — израз душе, не само лепота — украс тела. Аделаида Зедда пак нема ни једног ни другог: у томе и лежи главни узрок што нас није могла освојити ни великом Редитатив-аријом из Травинате од Вердија, ни лепом песницом Sans toi од Ги де Карделота, ни дивном Веиссенс-ом из Јоселупа од Бенјамина Годара, ни чудном Preghiere-ом из Танхајзера од Вагнера; нама срце кучише исто тако за време концерта као и пре њега.

Аделаида је уметност средство а то не би тако било, да јој је прва урођена а вештина друго.

То исте вечери певао је Београдско Певачко Друштво „стару песму“. Песме рађене по српским народним мотивима, обучене у уметничко али не и генијално рухо, отпеване су тачно и лепо, инансе беху одличне, итонација тачна и чиста, а за све ово имамо да захвалимо новоме и одличном хороваљу и компонисти г. Ст. Вилићу.

Београдско Певачко Друштво, коме је с једне стране див музичко образовање а с друге стране ширење песме, греша што заборавља и уметничка дела ове врсте у осталих словенских народа, нарочито Чеха и Руса. Изгледа нам да оно неће да зна за лепоте и дражи чешких палина и долина, руских равнина и стена само због природних лепота своје отаџбине. Наша вокална музика, која је тек у почетку, на којој се тако мало радило, није довољна па да друштво само њу потпуно одговори задатку и постигне циљ; с тога је оно познано на првом месту да поред целокупне наше вокалне литературе, свој репертоар попуни и нијесам страних, нарочито словенских, музичких ауторитета и да не пружа Београдској Публици, којој се већ иначе музичко образовање у врло уским границама креће, увек једно и исто, те тиме с једне стране не одговара својем задатку а с друге стране слушаоце, који природно губе све више и више интерес, наводи на овакве концертни развојор.

Тоновни дају речима колорит и тек он је у стању да нам да пластичну слику песничког духа: и ако туђа песма, туђе речи нису лепше од наших, колорит им је за цело лепши.

Очевидно овај захтев изискује доста озбиљна рада, нарочито ако се узме у обзир музичка нешколованост већине чланова овога друштва; по то није никакво оправдање, јер Краљ. Срп. Нар. Позориште, које не располаже много бољим музичким материјалом али које ради не обзирајући се на многу вику против њега и његова рада, није одговара позиву, јер оно је вредно и ради; за то нам говори Егмонт; за то нам говори Птичар; за то нам говори Маскота.

А да се то не да дејствовањем и нерадом постићи, и колико рада, труда и пожртвовања ваља уложити, изгледа нам најбоље вредни кнез Краљ. Срп. Нар. Позоришта г. Цокорни.

Београдско Певачко Друштво је република а требало би да буде монархија.

Сметана, Дворжак, Рубинштајн и Чајковски загрејали би нас исто тако као и наше народне мелодије, јер нас за њих крива веза веже и њу осетити било би нам милије по неспрестано слушати оно једанпут научено и отпевано А.

Венца Недеља, млади виртуоз на виолини, одлични талента, извођао је себи на концерту „Повијарског Удружења“ 27. јан. 1900 огроман успех Вијенској фантазијом „Souvenir de Moscow“ која захтева због својих великих техничких тешкоћа веома вештог али не и сувише мисаоног свирача, обдареног природним осећајем.

Захваљујући својој солидној и елегантној техници млади виртуоз савладао је лако и поуздано све тешкоће Вијенских проба које је компониста нарочито окитио Cadenza, као интродукцију ове лепо фантазије.

Обе њене теме а на име руске народне песме: „Красни Сарафан“, нежна и меланхолична, и „О седелају коња“, живахна и несташна, као контрасти по карактеру огледаху се јасно у огледају душе Недељине, у његову начину напашања и извођења, који беше непобитан доказ његова правилног схватања и потпуног разумевања. Итонација му је чиста као звук звона, тон њун нежности али и снаге.

Недеља је своје студије свршио на ирашкој консерваторији. Дакле онде где и његов на далеко чувени земљак Ондричек, и нама сумње да је Недеља једини који је у нас после Ондричека с правом заслужно и постигао тако огроман успех. Имајући га као првога солиста у оркестру Бр. Срп. Народног Позоришта и као професора, уверени смо да ће много допринети ширењу ове лепе, пламените уметности у нас, опомињући га само да друге учи и сам даље ради и учи, јер учењу нема краја.

Мирко Рот.

РАЗНО

Српске нар. приповетке у француском преводу. — Грофича Emma de Froj почела је преводити са српског на француски наше нар. приповетке, из збирке неумрлог Вука Стоја, Караџића, која је штампана 1852. године. Оне су почеле излазити у париској Revue d'Europe под насловом: Histoires et légendes Serbes. У свесци од 1. фебруара ове године, стр. 139—143, штампано су ове две приповетке: Анђео и три брата и Чудновати новчић. Ми ћемо првом приповетком проговорити опширније о ове часопису, који је ушао у своју трећу годину, и који је до данас публиковао много радова који се тичу нашег народа.

Ренско словенско јеванђеље. — Нама већ познати слависта Louis Leger, публиковао је недавно, тронком париског издавача Michoud, Notes sur l'Evangéliste Slave de Reims, dit „Texte du sacre“. Книга је на 4-ин, стр. 51.

О земљотресима на Истоку. — М. F. Хеперол, професор на Лажком универзитету у Румунији, штампан у париској Revue de géographie (1900, свеске Фебруар — Март) расправу: L'action plutonique en Orient, где је реч и о земљотресима у Србији од 1893. године на овамо.

БИБЛИОГРАФИЈА

КЊИГЕ

1. Српска књига, њени продајци и читаоци у XIX веку. Пред оситак XX века разматрао и бележио Стојан Новаковић. — Издање С. К. Задруге. — Београд, Државна Штампарија Краљевине Србије, 1900. — 8-на, стр. 118. Цена 1.50 дина.

2. Српски фолклор. Нависао Тих. Р. Боршевић. (Оштампано из „Караџића“ за 1900. год.). — Алексинац, штампарија Мате Јонковића, 1900. В. 8-на, стр. 18. Цена?

3. Детињство. Нависао П. С. Срећковић. Друго издање (Краљ. Срп. Дворске књижаре М. Стајића). Београд, штампарија Павловића и Стојановића, 1900. 8-на, стр. 159. Цена 1 динар.

НАПОМЕНА

Овим бројем истиче прва четврт друге године „Нове Искре“. С тога молимо све оне претплатнике, који нам претплату до данас не послаше, да то што пре учине. — Претплату из Београда купи повереник „Нове Искре“ г. Михајило Александровић.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког 16. у месецу. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дина; ван Србије год. 10 фор. или 20 дина. у плату. — Претплата и све што се тиче администрације шаље се Р. Ј. Одавићу, власнику „Нове Искре“, Лузитанска ул. бр. 8.

Власник и уредник Р. Ј. Одавић.

Милош Велики — Штампарија Бојовића и Митића (Кн. Сном. бр. 35.)